

TRADICIJSKA PRIČE U ROMANU "NA DRINI ĆUPRIJA"

Torlak, Nikola

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:812417>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

TRADICIJSKE PRIČE U ROMANU NA *DRINI*
ĆUPRIJA

NIKOLA TORLAK

SPLIT, 2019.

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Povijesne predaje

TRADICIJSKE PRIČE U ROMANU *NA DRINI ČUPRIJA*

Student: Nikola Torlak

Mentor: prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2019.

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Ivo Andrić, književnik i diplomat	6
3. Predaje i/ili legende	8
4. Značaj ćuprije.....	10
4.1. Život prije mosta	12
4.2. Adžami – oglan i janjičari (danak u krvi).....	14
4.3. Mehmed paša Sokolović.....	19
4.3.1. Smrt Mehmed paše Sokolovića.....	23
5. Potreba za mostom	24
5.1. Rade Neimar	25
5.2. Stoja i Ostoja – ludu Ilinku	27
5.3. Predaja o Kraljeviću Marku i Aliji Đerzelezu	30
4.2. Ćorkan	32
4.2. Radisav i Radisavljev grob	33
4.3. Starina Novak, Dijete Grujica.....	35
4.4. Mile, Vodničarev momak	36
4.5. Kuga u Sarajevu	37
4.6. Avdagina Fata	39
5. Zaključak	41
Literatura.....	42
Sažetak.....	44
Abstract.....	44

1. Uvod

Područje Srednje Europe od 1867. do 1918. zvalo se Austro-Ugarska monarhija. Trajala je, kao takva, pedeset i jednu godinu. U tu državu spadao je i grad Travnik u Bosni i Hercegovini gdje se 1892. godine rodio Ivo Andrić.

Ivo Andrić zapamćen je prvenstveno kao književnik, dobitnik Nobelove nagrade za književnost. On je jedini dobitnik spomenute nagrade s ovih prostora u domeni književnosti te se smatra bosanskohercegovačkim, hrvatskim i srpskim piscem. Manje je poznato da je Andrić svoju karijeru izgradio i kao diplomat. „Bio je u diplomatskoj službi u Vatikanu, Bukureštu, Grazu (gdje je i doktorirao 1924.), Parizu, Madridu, Bruxellesu i Ženevi. Godine 1937. postaje pomoćnik ministra vanjskih poslova u Stojadinovićevoj vladi, a 1939. veleposlanik u Berlinu.“¹

Ipak, cijeloga života pisao je i okušao se u različitim književnim formama (pisao je poeziju, novele, pripovijetke, eseje i romane). Najveću književnu zrelost pokazao je u svojim romanima od kojih se mogu izdvojiti: *Travnička hronika*, *Na Drini ćuprija* i *Gospođica*. Ono što je karakteristično za Andrićevu prozu jest njegova sklonost inspiriranju dokumentarnom građom, stvarnim fenomenima i tradicijskim pričama. Na tim temeljima Andrić je uspješno opisao i objasnio stvarnost Bosne i Hercegovine koja je tema središnja tema njegova stvaralaštva. Tradicijske priče i vjerovanja kojima je oblikovao svoje priče jesu fenomeni koji oblikuju ljudsko ponašanje, formiraju ljudsko iskustvo i stvaraju granicu između poznatog i nepoznatog.

Od cjelokupnog Andrićevog opusa, u ovom radu pažnja će biti usmjerena na roman *Na Drini ćuprija*. Ovaj roman Andrićevo je najpoznatije i najuspješnije književno djelo koje prednjači pred svim drugim pričama i književnim formama u kojima se pisac okušao u svom stvaralaštvu. *Na Drini ćuprija* obiluje tradicijskim pričama i vjerovanjima i odlikuje se ravnotežom između onoga što jest, što nije, što bi čovjek htio da bude, a od čega najviše strahuje. Odnos između stvarnog i nestvarnog glavna je karakteristika ovog djela i to utječe na razvoj života i na shvaćanje života likova u romanu. O odnosu književnog djela i izvantekstovne stvarnosti u kojoj književno djelo nastaje Milivoj Solar piše:

¹ Andrić, Ivo. *Leksikon hrvatskih pisaca* / autor koncepcije Krešimir Nemec. Zagreb: Školska knjiga, 2000., str. 11.

„Bez poznavanja okolnosti nastanka nekog djela često nema nikakvih mogućnosti odnosno preduvjeta za njegovo razumijevanje. No, izvantekstovni odnosi koje analiza književnog djela treba da ima u vidu nisu samo odnosi „prepoznavanja“ neke povijesne zbilje koja djelu služi kao okosnica. Na složen i mnogostruko uvjetovan način odnosi se svako književno djelo, i to ne samo prema tradiciji u smislu cjelokupnog kulturnog nasljeđa nekog naroda, kulturnog kruga pa i čitavog svijeta, nego i prema tradiciji u užem smislu, tj. prema književnoj tradiciji.“²

Cilj ovog rada jest obraditi i objasniti one tradicijske priče koje je Andrić ukomponirao u roman i koje su utkane u zajednički život pripadnika različitih naroda i vjera na jednom malom prostoru.

² Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga – Zagreb, 1983., str. 54.

2. Ivo Andrić, književnik i diplomat

Kao što je već navedeno, Ivo Andrić rodio se u Dolcu pokraj Travnika 9. listopada 1892. godine u hrvatskoj obitelji od majke Katarine Pejić i oca Antuna Andrića. Već kao dijete seli se u Višegrad, a potom u Sarajevo, gdje završava gimnaziju.

Andrić je već u mladosti pokazivao znatiželju i interes za različita područja u domeni humanističkih znanosti. „Studirao slavistiku, filozofiju i povijest u Zagrebu (1912-13), Beču (1913-14) i Krakovu (1914).“³

Dvadesete i tridesete godine dvadesetog stoljeća proveo je u različitim europskim metropolama kao diplomat, a 1939. godine, nalazi se u Berlinu, u svojstvu veleposlanika. „Nakon njemačkog napada na Jugoslaviju vraća se u Beograd gdje je i umirovljen na vlastiti zahtjev.“⁴

Tijekom cijelog svog života, uz bogatu političku karijeru, Andrić se bavi književnim radom. Svoj književni put Andrić počinje već u mladosti, pišući uglavnom poeziju. Objavljuje dvije zbirke poezije pod nazivom *Ex Ponto*, godine 1918., i *Nemiri*, 1920. Ovim pjesničkim zbirkama Ivo Andrić uvršten je u red književnika Hrvatske mlade lirike. Radi se o stihovima ispovjednog karaktera, prožetima subjektivnim i melankoličnim doživljajem svijeta. Kako piše Dubravko Jelčić u *Povijesti hrvatske književnosti*: „Kritici su neosporni jedino Ljubo Wiesner i Ivo Andrić, već tada osamljen i zamišljen, turoban i tajanstven, diskretan, senzibilan i boležljiv, precizni rezbar detalja i strogi graditelj cjeline.“⁵

D. Jelić dodaje:

„Od 1920. počinje nova faza u Andrićevo stvaralaštvu. Odlazak u Beograd obilježen je i postupnim prijelazom na ekavicu te udaljavanjem od hrvatske književnosti. (...) Njegove rane novele tematski su usmjerene na prošlost Bosne, uglavnom zavičajnih krajeva (Travnik, Višegrad, Sarajevo), i često se temelje na lokalnim predajama i kronikama (*Mustafa Madžar*, *Ćorkan* i *Švabica*, *Ljubav u kasabi*). U središtu su

³ Andrić, Ivo, *Leksikon hrvatskih pisaca* / autor koncepcije Krešimir Nemec. Zagreb: Školska knjiga, 2000., str. 11.

⁴ Isto.

⁵ Jelčić, Dubravko, *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004, str. 344./345.

zanimanja ljudi u sukobu sa svojom prirodnom okolinom, ljudi čiji je život obilježen samoćom i porazom.“⁶

„Godinama su se oko Andrića množile nejasnoće i kontroverze. Primjerice: je li ustrajavao u jugoslavenstvu zbog vjernosti mladenačkim idealima, ili zbog karijere, ili zbog čega trećeg? Je li ostao dosljedno Jugoslaven ili je možda i njemu jugoslavenstvo bilo prijelaz prema srpstvu? Nadalje, je li svoj bijeg od hrvatstva u sebi ikada prebolio, ili je bio spreman da mu se vrati u nekom povoljnom trenutku, koji međutim nije doživio? ... Izbjegavanjem da se očituje o tim pitanjima, Andrić kao da je još i poticao, da takvih nejasnoća i kontroverzi bude još više, da bi se najzad i otvoreno postavilo pitanje o njegovoj osobnoj nacionalnoj pripadnosti, kao i o pripadnosti njegova djela.“⁷

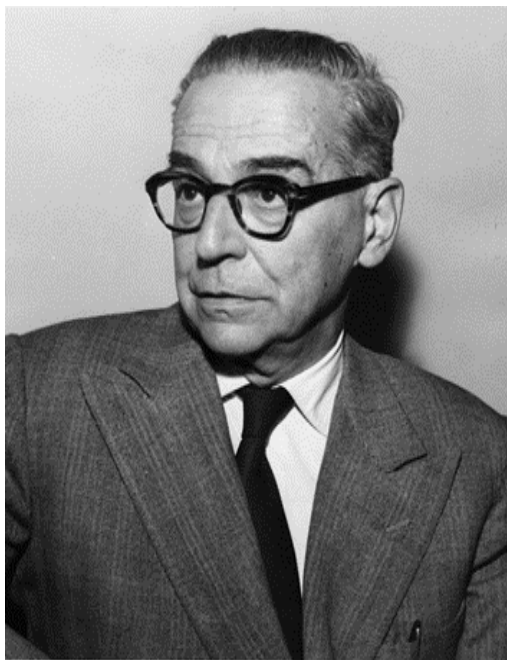
Središnji i najzreliji dio Andrićevog književnog stvaralaštva jesu njegovi romani. Prvi je nastao roman *Travnička hronika*, zatim *Na Drini ćuprija* pa *Gospođica*. Nedovršen je ostao roman *Omerpaša Latas*. Sva ova djela inspirirana su, u većoj ili manjoj mjeri bogatom dokumentarnom građom i tradicijskim pričama koje su stoljećima formirale ljudske sudbine i njihovo shvaćanje svijeta.

Za svoj književni rad Ivo Andrić 1961. godine dobiva Nobelovu nagradu za književnost koju prima skromno i odmjereno, s karakteristikama koje krase Andrića kao osobu, ali i njegova književna djela.

Umro je u Beogradu, 13. ožujka 1975.

⁶ Andrić, Ivo, *Leksikon hrvatskih pisaca* / autor koncepcije Krešimir Nemec. Zagreb : Školska knjiga, 2000., str. 11.

⁷ Jelčić, Dubravko, *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004, str. 373.

Ivo Andrić⁸

3. Predaje i/ili legende

Predaje su važna sastavnica usmenih priča i uopće nematerijalne kulturne baštine.⁹

„Predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. Golem je broj usmeno-proznih oblika u svetim knjigama. Mnoštvo je predaja u svim svetim knjigama. Na značaj i ulogu usmene predaje starozavjetni su pisci više puta ukazivali i poticali njegovanje vjerne usmene predaje, a uzorno je Pavlovo učenje: „Prema tome, dakle, braćo, budite postojani i držite predaje kojima smo vas poučili bilo usmeno, bilo pismom!“ (2 Sol 2, 15). Sveti Pavao nastavlja: „Naređujemo vam, braćo, u ime Gospodina, Isusa Krista, da se klonite svakoga brata koji neuredno živi i ne drži se predaje koju ste od nas primili“.

Ivo Andrić u romanu „Na Drini ćuprija“ napisao je:

Bosanske kasabe i varoši pune su priča. U tim ponajčešće izmišljenim pričama krije se, pod vidom nevjerovatnih događaja i maskom često izmišljenih imena, stvarna i

⁸ hr.wikipedia.org (pristupljeno 30. 08. 2019.)

⁹ O tome više: Dragić, Marko, *Nematerijalna kulturna baština Hrvata u Bosni i Hercegovini*, Bosna franciscana 45. Franjevačka teologija. Sarajevo. 2016, 265-314.

nepriznavana povijest toga kraja, živih ljudi i davno pomrlih naraštaja. To su one orijentalne laži za koje turska poslovice veli da su istinitije od svake istine.

Te priče žive čudnim skrivenim životom.

[...]

Za bosansko dijete mitovi i legende imaju moć majčinog mlijeka, nešto tajanstveno i stravično, što postojanje nosi sa sobom, ulazi u nas u obliku drevnih predaja.“¹⁰

Dragić predaje klasificira na:

1. „Povijesne predaje.
2. Etiološke predaje.
3. Eshatološke predaje.
4. Mitske (mitološke) predaje.
5. Demonske (demonološke) predaje.
6. Pričanja iz života.“¹¹

Motivski svijet predaja raznovrstan je.¹² „Povijesne i etiološke predaje koje su nastale na povijesnoj razini najčešće se pripovijedaju kao *kronikati* – kratka priopćenja povijesnog sadržaja; rijetko kao *fabulati* – predaje koje imaju razvijenu fabulu. Mitske i demonološke predaje pripovijedaju se kao memorati – susreti s onostranim bićima.“¹³

Naziv predaje različit je u filologijama. Primjerice, u njemačkoj filologiji braća Grimm uveli su termin *sage*, u talijanskoj i engleskoj filologiji ne postoji termin predaja nego se koristi termin *legenda*. Ivo Andrić umjesto termina predaja koristi naziv *legenda*¹⁴.

¹⁰ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017, 26.

¹¹ *Isto*.

¹² Vidi: Dragić, Marko, *Motivski svijet usmenih predaja u brotnjanskom kraju*, Suvremena pitanja, Matica hrvatska FPMOZ, XII (24) Mostar 2017., str. 89.-116; Dragić, Marko, *Motivski svijet suvremenih usmenih priča s Paga, Brača i Hvara*, Riječ (časopis za slavensku filologiju), 14 (3). Rijeka, 2008., str. 207-228.

¹³ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017, 27.

¹⁴ U hrvatskoj filologiji: „Legenda je vrsta priče koja ima vjerski karakter. U njezin se sadržaj vjeruje. U legendama su sudionici Isus Krist, sveci, svetice, crkveni dostojanstvenici, mučenice i mučenici. Legenda se dugo poimala kao pripovijest iz života svetaca, te o Božjim i svetačkim čudesima. Legende su fakturom bliske predaji i katkad su teško odvojive od njih, ali je ipak element čuda njihov *genus specificum* što ih donekle izdvaja. Legende unose red i harmoniju u život. Božja i svetačka čuda ispravljaju nepravde, nagrađujući dobro, a kažnjavajući zlo.“ Dragić, Marko, *Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju*, Suvremena pitanja 22, Mostar 2016, 81-82.

Tradicija i usmenoknjiževne vrste temelj su na kojem su izgrađene mnoga Andrićeva djela kao i roman *Na Drini ćuprija*. Izvor je to na koji se Andrić uvijek vraćao i gradio svoje likove i njihove karaktere. O usmenim pričama profesor Dragić piše:

Posebnu pažnju Ivo Andrić posvećuje legendama. Priče su to koje se generacijama mijenjaju, doživljavaju određenu preobrazbu i u nekom novom, drukčijem svjetlu bivaju dalje prenošene kroz godine.

Sadržaj Andrićevog romana uvelike je određen i omeđen legendama koje velike ljude, pojave i građevine uzdižu i slave na najrazličitije načine. Tako je i *ćuprija* dočarana kao snažna, važna i vječna činjenica kojoj su podnesene mnoge žrtve.

4. Značaj ćuprije

Godine 1945., nakon objavljivanja *Travničke hronike* koja obiluje dokumentarnom građom, dnevnicima, memoarima i drugim povijesnim izvorima, Andrić piše svoje najcjelovitije, najzaokruženije i najupečatljivije književno djelo *Na Drini ćuprija*. Sama *ćuprija* zapravo je pravi protagonist priče, središnja pojava oko koje se pletu različite sudbine stanovnika višegradske kasabe. Za samog pisca ovaj roman je od neobične važnosti jer, kako navodi Solar: „...upravo na području romana naše su književnosti doživjele i značajnu međunarodnu afirmaciju (M. Krleža: *Povratak Filipa Latinovicza*, I. Andrić: *Na Drini ćuprija*).¹⁵

Sadržajno, ovo djelo obuhvaća dug vremenski period, od godine 1516. do godine 1918., odnosno do kraja Prvog svjetskog rata. Radi se o vremenskom rasponu od četiri stoljeća, kroz koji je Andrić, sa mostom kao središnjom pojavom, opisao i objasnio, nenametljivo i suzdržano, način života i rada mnogih *kasabalija*, kako prvaka, tako i onih „malih“ ljudi, čiji su životi ispunjeni tišinom i potragom za unutarnjim mirom, usporedo sa krupnim političkim promjenama. Andrić ističe važnost *ćuprije* za život svakog pojedinca u kasabi. Na samom početku romana on opisuje fizički izgled mosta:

„Most je oko dve stotine i pedeset koraka dugačak a širok oko deset koraka, osim na sredini, gde je proširen sa dve potpuno jednake terase, sa svake strane kolovoza mosta

¹⁵ Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga – Zagreb, 1983., str. 176.

po jedna, i dostiže dvostruku širinu. To je onaj deo mosta koji se zove *kapija*. Tu su, naime, na srednjem stubu koji se pri vrhu proširuje, ozidani sa obe strane ispusti, tako da na tom stubu počivaju, levo i desno od kolovoza, po jedna terasa, smelo i skladno isturena iz prave linije mosta u prostor nad šumnom, zelenom vodom u dubini. One su oko pet koraka duge i isto toliko široke, ograđene kamenom ogradom, kao i ceo most po dužini, ali inače otvorene i nenatkrivene. Desna terasa, idući iz varoši, zove se sofa. Ona je uzdignuta sa dva basamka, optočena sedištima kojima ograda služi kao naslon, a i basamac i sedišta i ograda, sve je od istog svetlog kamena, kao saliveno. Leva terasa, preko puta od sofe, ista je, samo prazna, bez sedišta. Na sredini njene ograde zid se izdiže iznad visine čoveka; u njemu je, pri vrhu, uzidana ploča od belog mermera i na njoj urezan bogat turski natpis - *tarih* – sa hronogramom koji u trinaest stihova kazuje ime onoga koji je podigao most i godinu kad je podignut. Pri dnu zida teče česma: tanak mlaz vode iz usta kamenog zmaja. Na toj terasi smešten je kafedžija sa svojim džezvama, fildžanima, uvek raspaljenom mangalom, i dečakom koji prenosi kafe preko puta, gostima na sofi. To je kapija.

Na mostu i njegovoj kapiji, oko njega ili u vezi s njim, teče i razvija se, kao što ćemo videti, život čoveka iz kasabe. U svima pričanjima o ličnim, porodičnim i zajedničkim doživljajima, mogu se uvek čuti reči „na ćupriji.“¹⁶

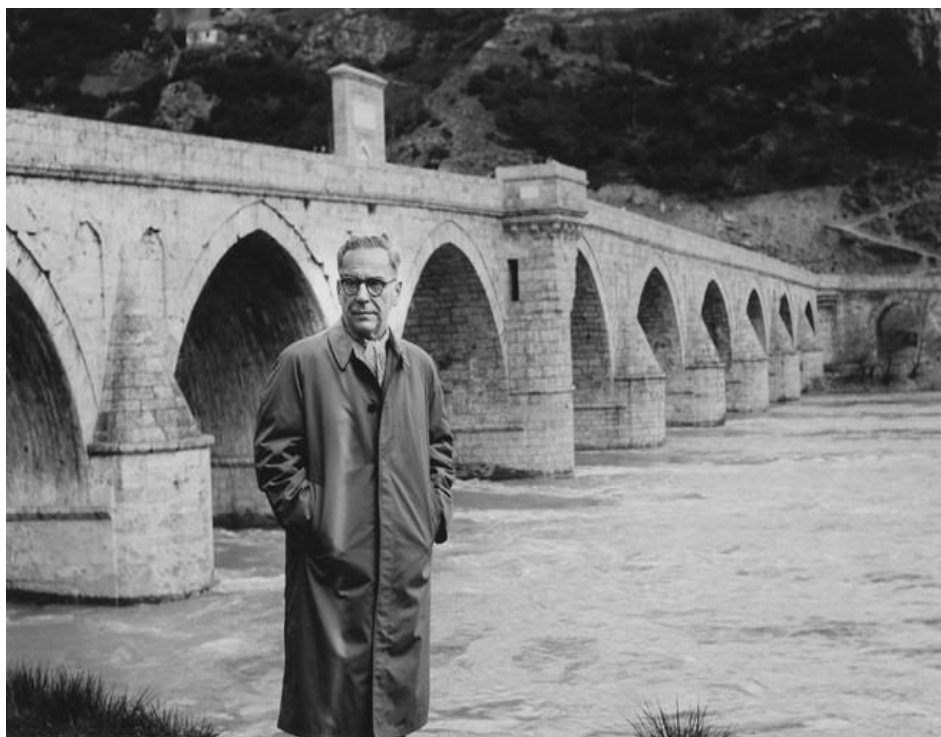
Ćuprija je povezala dva različita dijela kasabe te je, od vremena njenog nastanka, život bez nje postao nezamisliv. Ljudi iz kasabe gradnju mosta pratili su s nevjericom i nepovjerenjem, i jednako tako u njoj sudjelovali, ali s vremenom je ovaj most postao neizostavnim dijelom svačije sudbine.

Značaj *ćuprije* najkonkretnije se može shvatiti iz Andrićevih riječi na kraju romana, nakon što je ispričao sve one priče i turobne sudbine koje je *ćuprija* obuhvatila na svom tvrdom kamenu:

„Ako je Bog digao ruke od ove nesrećne kasabe na Drini, nije valjda od celog sveta i sve zemlje što je pod nebom? Neće ni ovi ovako daveka. Ali ko zna? (Oh, da mu je malo dublje i malo više vazduha udahnuti!) Ko zna? Može biti da će se ova pogana vera što sve uređuje, čisti, prepravlja i doteruje da bi odmah zatim sve proždrla i porušila, raširiti po celoj zemlji; možda će od vascelog božjeg sveta napraviti pusto polje za svoje besmisleno građenje i krvničko rušenje, pašnjak za svoju nezajažljivu glad i neshvatljive

¹⁶Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str. 7.

prohteve? Sve može biti. Ali jedno ne može: ne može biti da će posve i zauvek nestati velikih i umnih a duševnih ljudi koji će za božju ljubav podizati trajne građevine, da bi zemlja bila lepša i čovek na njoj živeo lakše i bolje. Kad bi njih nestalo, to bi značilo da će i božja ljubav ugasnuti i nestati sa sveta. To ne može biti.“¹⁷

*Slika ćuprije*¹⁸

4.1. Život prije mosta

U godinama prije nastanka mosta, prelazak Drine bio je uvelike teži, kompliciraniji, ali ljudi su, u skladu sa svojim navikama i mogućnostima, podnosili svaku muku i nedaću kao

¹⁷ Isto, str. 329.

¹⁸ glas.ba (pristupljeno 27. 08. 2019.)

nešto što se podrazumijeva i što treba prihvatiti. Bile su to (ne)prilike koje su se teško podnosile, ali ih je priroda dala, a protiv prirode se ne može. O ovim životnim okolnostima Andrić piše:

„Tamo gde Drina preseca drum bila je čuvena „skela na Višegradu“. To je bila crna, starinska skela i na njoj mrzovoljan, spor skeledžija, po imenu Jamak, koga je budnog bilo teže dozvati nego drugog iz najdubljeg sna. Bio je čovek divskog rasta i neobične snage, ali je propao u mnogim ratovima u kojima se proslavio. Imao je samo jedno oko, jedno uho i jednu nogu (druga mu je bila drvena). Takav, bez pozdrava i bez osmejka, on je prevozio robu i putnike, čudljivo i samovoljno, sporo i neuredno, ali pošteno i sigurno, da su se njegova poverljivost i njegovo poštenje u priči pričali, isto kao i njegova sporost i samovolja. Sa putnicima koje je prevozio nije hteo da ima ni razgovora ni dodira. Bakrene marijaše koje su plaćali za prevoz, ljudi su bacali na dno crne skele, gde su ležali po vas dan u pesku i vodi, a tek uveče bi ih skeledžija nemarno pokupio drvenim čankom kojim crpe vodu iz čamca i odneo u svoju kolibu na obali.

Skela je radila samo kad su tok i visina reke bili obični ili nešto malo povišeni, ali čim se reka zamuti i poraste preko izvesne granice, Jamak povuče svoju glomaznu skelu, veže je čvrsto u jednoj zatoci, i tako Drina postaje neprelazna kao najveće more. Jamak tada ogluhne i na ono zdravo uho ili prosto ode za Grad da obiđe svoju njivu. Tada preko celog dana mogu da se vide na drugoj obali putnici, koji dolaze od Bosne i koji kao očajnici stoje na kamenitoj obali, odakle, ozebli i pokisli, uzalud izgledaju skelu i skeledžiju i s vremena na vreme puštaju iznad mutne, besne reke otegnuta dozivanja.

- Ooooo, Jamačeeee!

Niko ne odgovara i niko se ne pojavljuje dok god voda ne opadne; a taj trenutak određuje Jamak sam, mrko, neumoljivo, bez pogovora i objašnjenja.

Varoš, tada još sabijeno, malo naselje, držala se na desnoj obali Drine, gore na obroncima strmog brega, ispod samih ruševina nekadašnje tvrđave, jer tada kasaba nije ni postojala u obimu i obliku koji je dobila tek docnije, kad je sagrađen most i kad su se saobraćaj i trgovina razvili.¹⁹

Ove Andrićeve riječi dokazuju kakva je priroda, a kakav je narod u Višegradu. Potreba za mostom u narodu je bila prisutna, ali ne na svjesnoj razini, već negdje duboko sakrivena u ljudskoj nutrini.

¹⁹Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str. 16.-17.

4.2. Adžami – oglan i janjičari (danak u krvi)

Život bez mosta podrazumijevao je mnoge nedaće kad je u pitanju prelazak rijeke, ali i druge, koje se nalaze u čovjeku samom. Te druge nedaće bile su daleko teže i nepodnošljivije nego što je to bilo odsustvo *ćuprije*. Prisutnost Turaka, konkretno janjičara na ovim prostorima te njihove aktivnosti ogledao se i u *adžami – oglanu*.

Jednu od definicija janjičara donosi i Marijan Bogdanović u svojoj knjizi *Ljetopis kreševskoga samostana*. On janjičare definira na sljedeći način: *janjičari* – poseban rod turske vojske, s početka popunjavan kršćanskom djecom.²⁰

U samom romanu pojam *adžami – oglan* objašnjava se: „*adžami – oglan* – dječaci uzimani od kršćanskih roditelja i odgajani za janjičare“²¹

„Danak u krvi“ (adžami-oglan) uveo je Sultan Murat II. 1420. godine „kojim su prikupljani kršćanski dječaci iz osvojenih zemalja, kako bi se stvorila elitna vjerna robovska vojska – janjičara. Pored toga cilj je bio da se ne stvori aristokracija koja bi mogla ugroziti sultana. Stoga su prikupljana samo nemuslimanska djeca. Danak je ubiran u balkanskim zemljama koje su Turci porobili.

To je bio način obveznoga oporezivanja u Osmanlijskom carstvu. Svake pete godine iz Carigrada su, u porobljene južnoslavenske zemlje, dolazili komesari/poreznici zvani *tjelosnici*, te su išli od mjesta do mjesta, a svaki domaćin morao je kazati točan broj djece i pokazati ih komesaru. Pritajivanje je bilo najstrože kažnjavano. Nije postojao propis koliko se iz jedne kuće može uzeti djece. Svaki je komesar po svom nahođenju uzimao onoliko najzdravije i najljepše djece koliko mu je trebalo.“²²

Sustav ubiranja danka u krvi počeo se gasiti početkom 17. stoljeća, a potpuno je nestao koncem toga stoljeća. Od 15. do 17. stoljeća sa Balkana je, dankom u krvi, odvedeno dvije stotine tisuća do tri stotine tisuća dječaka.²³

Narod i sada pripovijeda o „Danku u krvi“. Ime „sela Kukavice kod Kupresa baštini svoj naziv prema događaju zbog 'Danka u krvi':

²⁰ Bogdanović, Marijan, *Ljetopis kreševskoga samostana*, Synopsis, Sarajevo, Zagreb, 2003., str. 269.

²¹ Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str. 331.

²² Dragić, Marko, *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8, Mostar, 2012., str. 124.-125.

²³ Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str. 331.

U jednom selu pokraj Kupresa živjela je udovica sa sinom jedinkom. Jedne noći, Turci su došli po dječaka. Htjeli su ga odvesti u janjičare. Majka ga nije dala i hrabro se borila sa *ljutim Turčinom*. Turčin je zatim ugrabio dječaka i ubio ga pred majčinim očima. *Jadnica je toliko plakala i kukala.*

Njezino kukanje i danas se može čuti u dugim zimskim noćima, pogotovo kad puše vjetar.“²⁴

Uzrok nastanka imena groblja Krvnica „u vezi je s dankom u krvi:

Za vrijeme nedjeljne mise, u Radiško²⁵ groblje upadoše Turci te pobiše misare, djecu odvedoše u janjičare a djevojke u hareme. Od tada se to groblje zove Krvnica, jer se tu proli krv velika.

I danas o ovome događaju svjedoče gomile ispod groblja pune ljudskih kostiju.

Slična tragedija u ovome groblju dogodila se na Božić 1945. godine kada su partizani u groblju i oko njega ubili dvadesetak ljudi, većinom pripadnika ustaške vojnice.“²⁶

Zadvarje je u 16. stoljeću „bilo turska utvrda kojom su Turci ostvarivali kontrolu nad Dubcima i Cetinom. Strahujući za sigurnost, Omišani su zlatom potkupili zadvarskoga bega Murata. Napuštajući Omiš, Murat je orgijao, te je u Kučićima ugrabio djevojku Katicu:

Katica, još curetak, suzama je molila milost, a janjičari su arlaukanjem bodrili bega. Uštap je osvijetlio Zadvarje kad je beg unio djevojku u kulu. Strgne joj odjeću i siluje. Katica noktima izgrebe Muratovo lice do krvi. Beg podivlja i golim rukama zadavi djevojku.

Četiri stotine i šezdeset godina je prošlo od zločina, ali još uvijek, krvavi Muratov duh, noću, za uštapa, posrće i urla po zidinama.“²⁷

Ovu tešku i mučnu praksu Andrić opisuje:

„Toga novembarskog dana stigla je na levu obalu reke dugačka povorka natovarenih konja i zaustavila se da tu konači. Janjičarski aga, sa oružanom pratnjom, vraćao se za

²⁴ Dragić, Marko, *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8, Mostar, 2012., str. 136.

²⁵ Radišići – mjesto kod Ljubuškoga u Hercegovini.

²⁶ Dragić, Marko, *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8, Mostar, 2012., str. 136.

²⁷ Isto, 137.

Carigrad, pošto je po selima istočne Bosne pokupio određen broj hrišćanske djece za adžami – oglan.

Već je šesta godina prošla od poslednjeg kupljenja ovog danka u krvi, zato je ovog puta izbor bio lak i bogat; bez teškoća je pronađen potreban broj zdrave, bistre i naočite muške dece između desete i petnaeste godine, iako su mnogi roditelji sakrivali decu u šumu, učili ih da se pretvaraju da su maloumnici ili da hramlju, odevali ih u dronjke i puštali ih u nečistoći, samo da izmaknu aginom izboru. Neki su i stvarno sakatili rođenu decu, sekući im po jedan prst na ruci.

Izabrani dečaci otpremani su na malim bosanskim konjima, u dugoj povorci dalje. Na konju su bila dva pletena sepeteta, kao za voće, sa svake strane po jedan, i u svaki sepet stavljan je po jedan dečak i sa njim zavežljaj i kolut pite, poslednje što nosi iz očinske kuće. Iz tih sepeteta, koji su se jednomerno klatili i škripali, virila su sveža i preplašena lica ugrabljenih dečaka. Neki su mirno gledali preko konjskih sapi, što je moguće dalje u rodni kraj, neki su jeli i plakali u isto vreme, a neki su spavali, sa glavom prislonjenom uz samar.

Na izvesnom odstojanju od poslednjih konja u ovom neobičnom karavanu, išli su, raštrkani i zadihani, mnogi roditelji ili rođaci ove dece, koja se odvođe zauvek da u tuđem svetu budu obrezana, poturčena i da, zaboravivši svoju veru, svoj kraj i svoje poreklo, provedu život u janjičarskim *odama* ili u nekoj drugoj, višoj službi Carstva. To su bile većinom žene, ponajviše majke, babe i sestre otetih dečaka. Kad bi se suviše približile, agine suharije bi ih rasterivali udarcima svojih bičeva, nagoneći na njih konje uz glasno alakanje. One bi se malo tada razbežale i posakrivala u šumu pored puta, ali bi se malo posle opet sakupljale iza povorke i naprezale da suzrim očima još jednom ugledaju iznad sepetke glavu deteta koje im odvođe. Naročito su uporne i nezadržljive bile majke. One su jurile, gazeći žustro i ne gledajući gde staju, razdrljenih grudi, raščupane, zaboravljajući sve oko sebe, zapévale su i naricale kao za pokojnikom, druge su raspamećene jaukale, urlale kao da im se u porođajnim mukama cepa materica, obnevidele od plača naletale pravo na suharijske bičeve i na svaki udarac biča odgovarale bezumnim pitanjem: „Kud ga vodite? Kud mi ga vodite?“ Neke su pokušavale da razgovetno dozovu svoga dečaka i da mu daju još nešto od sebe, koliko može da stane u dve reči, neku poslednju preporuku ili opomenu za put.

- Rade, sine, nemoj majke zaboravit'...

- Ilija! Ilija! Ilija! – vikala je druga žena, tražeći očajno pogledom poznatu, dragu glavu, i ponavljala je to neprestano kao da bi htela da detetu useče u pamet to ime koje će mu kroz koji dan zauvek biti oduzeto.“²⁸

U svojoj doktorskoj disertaciji iz 1924. godine Andrić piše o ovom fenomenu:

„Postojala je još jedna ustanova koju je osvajač sa sobom donio i nametnuo podjarmljenoj zemlji i koja je bila vrlo važna za islamizaciju, pa potom i za duhovni život Bosne, a to je adžami – oglan (danak u krvi).“²⁹

U nastavku Andrić, vrlo slično kao i u romanu, objašnjava ovaj običaj i poteze roditelja kako bi spasili svoju djecu:

„Svake pete godine bili su otposlani posebni povjerenici, koji su prema nazivu ovog poreza „telos“ nosili ime „telosnici“. Oni su se otisnuli po cijeloj zemlji i putovali su od mjesta do mjesta, od sela do sela. Svaki je domaćin morao točno navesti broj djece i predložiti ih povjereniku. Zatajivanje se najstrože kažnjavalo. Nije bilo zakonom propisano da se može iz svake kuće uzeti određeni broj djece, nego je samo bio naznačen ukupan broj djece koju je trebalo isporučiti. A bilo je prepušteno povjereniku da izabire najzdraviju i najljepšu djecu.

Lako je shvatljivo da su kršćanski roditelji nastojali svim mogućim sredstvima svoju djecu spasiti i zadržati. Tako je uobičajeno bilo podmititi povjerenika novcem, koji bi umjesto jednog uzeo drugo dijete. To je bio razlog što su se sultanovi dvorski službenici otimali za ovu misiju. Tko zbog siromaštva nije mogao podmićivanjem spriječiti oduzimanje djeteta, pokušavao ga je sakriti i češće osakatiti, ili bilo kako unakaziti jer je u tom slučaju mogao biti siguran da će dijete ostati pošteđeno. Budući da se oženjene mladiće nije smjelo uzimati, onda se često događalo da su roditelji ženili djecu s jedanaest, dvanaest godina.“³⁰

Marko Dragić u članku *Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjevu „Smrt Smail-age Čengića“ i u suvremenom narodnome pripovijedanju* osvrće se, osim na danak u krvi, i na pravo prve bračne noći:

²⁸ Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str. 17./18.

²⁹ Andrić, Ivo, *Razvoj duhovnog života u Bosni pod utjecajem turske vladavine*, AGM, Zagreb, 2017., str. 64.

³⁰ Isto, str. 65., 66. (Č. Mijatović, *Glasnik srp. uč. društva*, XXXVI, str. 190.)

„Polumilenijski turski zločini nad kršćanima ostavili su najbolniji trag u narodnome pamćenju. Najbolnije su patnje kršćana bile Pravo prve bračne noći (*Ius primae noctis*) po kojem su kršćanke svoju prvu bračnu noć morale provesti s begom, agom, pašom ili drugim turskim vlastodršcima. Mnoge su kršćanke ostajale trudne te su nakon toga rađale djecu svojih krvnika silovatelja. Neke su djevojke kazivale silovatelju za koga se trebaju udati, a ako bi ih odbio, njihov odabranik morao je pobjeći ili bi bio pogubljen. Mnogo je povijesnih predaja koje kazivači i danas o tome pripovijedaju. Iznimno je težak, bolan i gnusan bio i Danak u krvi – odvođenje kršćanskih djevojaka u hareme a mladića u janjičare.“³¹

Fra Ignacije Gavran u svojoj knjizi *Suputnici bosanske povijesti* govori općenito o islamizaciji i motivima njenog provođenja:

„O napredovanju islama posjedujemo rezultate istraživanja samo za XVI. st. I to za sjeveroistočnu Bosnu. God. 1533. bila je tamo već jedna trećina stanovništva muslimanska. Za petnaest godina islamsko se stanovništvo povećalo pa je tamo ono tvorilo gotovo 40 % ukupnog broja. Kasnije, u drugoj polovici XVI. i XVII. st. muslimansko stanovništvo neće se povećavati, jer će mnogi ići na bogate posjede novoosvojenih krajeva u Slavoniji i južnoj Ugarskoj. – Za ostalu Bosnu možemo reći samo to da su gradske sredine (izuzev donekle rudarska mjesta) bile više islamizirane nego seoske. Ujedno, budući da su sada pretežno katolici bili oni koji su prelazili na islam, valja reći – prema Ademu Handžiću – da je islamizacija bila jača gdje su vjernici bili udaljeniji od crkava a posebno od samostana. Treba uvažiti također da je dio pravoslavnih Vlaha prelazio na islam i to opet ovdje, u Bosni, lakše nego u njihovom starosjedilačkom kraju, istočnoj Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori, iz jednostavnog razloga što im njihova crkva u prvo vrijeme nije bila blizu. Napomenimo također da su česta turska četovanja imala za posljedicu dovođenje znatnog broja zaslužjenih ljudi sa zapada (iz Hrvatske i ponešto iz Kranjske), koji su kao roblje ili sluge po muslimanskim kućama prije ili kasnije poprimali vjeru gospodara i time dobivali neuporedivo bolji, humaniji položaj u društvu.“³²

³¹ Dragić, Marko, *Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjehu „Smrt Smail-age Čengića“ i suvremenom narodnome pripovijedanju*, Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora, HCDP "Croatica - Montenegrina" RH & CKD "Montenegro - Montenegrina" u Osijeku & Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević" - Cetinje, Cetinje – Osijek, 2011., str. 379-411.

³² Gavran, fra Ignacije, *Suputnici bosanske povijesti*, Knjižnica Baština, Sarajevo-Zagreb, 2007., str. 70.

Sve navedeno precizno i na slikovit način opisuje događaje koji su obilježili Bosnu i Hercegovinu te narod koji se suočavao s izrazito negativnim utjecajima od strane Turaka u vremenu koje je dugo trajalo.

4.3. Mehmed paša Sokolović

Mehmed-paša Sokolović osmanlijski državnik i vojskovođa, „rođen je 1506. godine u Sokolovićima kod Višegrada. Odveden je s drugom kršćanskom djecom (*danak u krvi*) u Drinopolje.³³ Pred kraj života je pao u nemilost, pa je ubijen 1579. u Carigradu kao žrtva urote.“³⁴

U jeku spomenutih događaja koji su ostavili traga na ljudima, sudbina jednog odvedenog dječaka obilježila je sudbinu cijele kasabe. Taj dječak, i sam žrtva danka u krvi, osjetio je potrebu za promjenom kad je u pitanju prelazak Drine. Ta želja i zamisao nije ga napustila ni kasnije, kad je došao u priliku da je sprovede u djelo. Ime tog dječaka je Mehmed paša iz Sokolovića. Andrić on njemu piše:

„Tog novembarskog dana, u jednom od onih mnogobrojnih sepeta ćutao je i suvih očiju fledao oko sebe jedan crnomanjast dečak od desetak godina, iz visokog sela Sokolovića. Ozeblom i pocrvenjelom rukom, on je držao malu krivu britvu i njome rasejano deljao pervaz svoga sepeta, ali u isto vreme posmatrao sve oko sebe. Zapamtio je kamenitu obalu, obraslu retkim, golim i ubogo sivim rakitama, nakaznog skeledžiju i trošnu vodenicu, punu paučine i promaje, u kojoj su morali da prenoće pre nego što su uspjeli da se svi prebace preko mutne Drine nad kojom su graktale vrane. Kao fizičku nelagodnost negde u sebi – crnu prugu koja s vremena na vreme, za sekundu-dve preseče grudi nadvoje i zaboli silno – dečak je poneo sećanje na to mesto, gde se prelama drum, gde se beznade i čamotinja bede zgušnjavaju i talože na kamenitim obalama reke preko koje je prijelaz težak, skup i nesiguran. To je bilo ranjivo i bolno mesto te i inače brdovite i oskudne krajine, na kome

³³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 375.

³⁴ Isto, str. 375.

nevolja postaje javna i očita, gde čovek biva zaustavljen od nadmoćne stihije i, postišen zbog svoje nemoći, mora da uvidi i jasnije sagleda i svoju i tuđu bedu i zaostalost.

Sve je to leglo u onu fizičku nelagodnost koja je ostala u dečaku tog novembarskog dana i koja ga nikad docnije nije potpuno napustila, iako je on promenio život i veru, ime i zavičaj.“³⁵

U svojoj knjizi *Od Kozigrada do Zvonigrada*, profesor Marko Dragić piše o Mehmed paši Sokoloviću te ističe njegov značaj u povijesti koji je započeo dankom u krvi, odnosno odlaskom iz Sokolovića. „Posebno mjesto među njima pripada *Mehmed-paši Sokoloviću*, osmanlijskom državniku i vojskovođi, rođenom 1506. godine u Sokolovićima kod Višegrada. Odveden je s drugom kršćanskom djecom (*danak u krvi*) u Drinopolje. Bio je admiral osmanske mornarice (od 1546.), beglerbeg Rumelije (od 1549.), te veliki vezir (od 1565.). Gotovo je samostalno upravljao Carstvom. Proslavio se u mnogim ratovima (Austro-turskom, 1551. – 62., u Perziji, Sudanu, Sredozemlju itd.). Obnovio je tursku flotu, uništenu kod Lepanta. Planirao je prekopavanje *Sueskog kanala*. Dao je (1571.) sagraditi kamenu *ćupriju* u Višegradu, na Drini. Promicao je književnost i umjetnost.“³⁶

Profesor Dragić spominje i Safet-bega Bašagića koji je napisao o Mehmedpaši Sokoloviću:

„Mehmed paša Sokolović (Visoki) rodом iz sela Sokolovića pokraj Rudoga. Ime mu je bilo Bajo. Kad je sultan opremio Ješildže Mehmed bega, da pokupi iz plemićkih porodica, adžami-oglane po Bosni i Hercegovini namjeri se usput na malog Baju i zatraži ga od roditelja. Sve molbe roditelja i žuti dukati daidže mu Makarija, koji je tada bio iguman mileševskog samostana, ne mogoše sklonuti Ješildže bega, da im ga ostavi. I tako s još 39 bosansko-hercegovačkih plemića ostavi mali Bajo domovinu i krenu put Carigrada. (...) Mehmed je namješten u carsku haznu, odakle je brzo postao rićabdar, zatim čokodar i napokon silahdar. Kad je Sulejman krenuo na vojnu, zvanu Tabor, imenova ga velikim kapidži-bašom. U toj je časti bio sve do smrti Hajruddin paše Barbarose 950. (1543.). Tada je namjesto njega imenovan kapetan-pašom, i tu je čast vršio punih sedam godina. G. 957. (1550.) imenovan je namjesto Ali paše Semiza (Krupnoga) beglerbegom od Rumelije i poslan kao serdar u Ugarsku. Kad je osvojio

³⁵ Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str. 18./19.

³⁶ Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada*, Mala nakladna kuća Sv. Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud (ZIRAL), Baška Voda – Mostar – Zagreb 2001., str. 48./49.

Temešvar bude promaknut za vezira. G. 969. (1561.) pokloni mu sultan Sulejman svoju unuku, kćerku Selima II., Ismihan, za ženu. G. 972. (1564.), kad je umro Ali paša Krupni, zasjeo je na stolicu velikih vezira, skoje je za tri cara (Sulejmana I., Selima II. i Murata III.) vladao punih petnaest godina. (...) Kao član Vezirskoga vijeća Mehmed-paša je utjecao da se obnovi Pečka patrijaršija 1557. godine, a na njezino čelo je doveo svoga brata (ili bratovljeva sina) Makarija. U zavičaju sagradio je Sokolović glasovitu višegradsku ćupriju preko Drine, a u svom selu Sokolovićima džamiju, musafirhanu i mekteb, i ostavio im lijepu zadužbinu na uzdržavanje.“³⁷

Mehmed paša je obnovio „tursku flotu, uništenu kod Lepanta. Nakon smrti sultana Sulejmana Veličanstvenog pod opsjednutim Sigetom 1566. godine pod zapovjedništvom Mehmed-paše Sokolovića, janjičari su jurišom osvojili tvrđavu Siget.“³⁸ Tada je zarobljen Nikola Šubić Zrinski i odmah pogubljen. Njegovu odrubljenu glavu Mehmed-paša poslao je budimskom namjesniku, nećaku Gulabi-agi s namjerom da je pošalje u Beč, na ugarski carski dvor. Sagradio je pet mostova u Bosni i Hercegovini i jedan most u Crnoj Gori: na Drini, u Višegradu, Arslanagića most u Trebinju, most na ušću Žepe u Drinu, Kozju ćupriju u Sarajevu; te Vezirov most u Podgorici.“³⁹

U sklopu istog djela, u dijelu *Znameniti Srbi Muslomani*, Milenko M. Vukičević daje obilan pregled života i rada Mehmed paše Sokolovića:

„Između svijeh sinova ponosne Bosne i kršne Hercegovine bijaše se popeo do najviše časti i zauzimao je najviše položaje Osmanskoga Carstva čuveni *Mehmed Sokolović*, veliki vezir Turskoga Carstva druge polovine šesnaestoga vijeka. On je zauzimao položaj velikoga vezira za vlade tri sultana i, gotovo se može reći, vladao je Turskom Carevinom skoro 15 godina.“⁴⁰

O djetinjstvu Mehmeda Vukičević nadalje priča:

³⁷ Bašagić, Safvet-beg, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb 1931., str. 48./49.

³⁸ Početkom kolovoza 1566. godine „vezir Mehmed paša Sokolović sa sto tisuća vojnika napali su Siget koji je sa dvije i pol tisuće vojnika, uglavnom Hrvata, branio Nikola Šubić Zrinski. Osmanlije su 7. rujna zapalili utvrdu i skoro svi vojnici su izginuli. To stratište opisao je sudionik Franjo Črnko.“ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 341.

³⁹ Dragić, Marko, *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8, Mostar, 2012., str. 135-136.

⁴⁰ Vukičević, Milenko M., *Znameniti Srbi Muslomani*, Davidović, Beograd, 1906., str. 81.

„Bajo bješe bistar kao većina djece iz brdskih krajeva. Njegova duša, željna znanja, shvataše i primaše lako sve ono, što mu je stric pokazivao. Njegova bistrina, njegova okretnost, ljepota i divan sklop tijela ne ostadoše neopaženi. Osvajač je zarana to uočio. Dođe vrijeme kupljenja danka u krvi, a manastir Milješeva možda je bio i mjesto, gdje je Turčin poreznik odabirao djecu, da vodi Jedrenetu i Carigradu. I Bajo, ma da imađase već preko šesnaest godina, bi odabran. Njeogva majka, koja se radovala što joj sina odvedoše u manastir, sad se tužila na ovaj zao udes; ali to ništa ne pomože: Bajica sa ostalom djecom bi odveden u Carigrad.

Kad je Bajo odveden u Carigrad, teško je odrediti. Isto tako ne može se tačno reći: je li zarobljen ili je odveden u broju djece, koja su pokupljena kao danak u krvi. Jedni vele da je Bajo uhvaćen, kad su carski poreznici kupili danak u krvi, drugi pak vele, da je zarobljen i odveden u Carigrad. U ostalom, najvjerovnije je da je Sokolović ušao u broj one pokupljene djece iz Hercegovine, kad je ono hercegovački sandžak-beg Skender Ornosović dobio zapovijest iz Carigrada, mjeseca septembra 1515. godine (18 ševala 921 godine), da po Bosni i Hercegovini pokupi 1000 adžamioglana (nejake djece) i odvede u seraje.“⁴¹

Vukičević u nastavku potvrđuje važnost i veliki napredak Mehmed paše u Turskom Carstvu:

„Na Bosforu, u dvoru silnoga Sulejmana Velikoga, vrlo se cijenila umna bistrina, darovitost i dosjetljivost. Zatim sve što bijaše u službi carskoj služaše se i *srpskijem jezikom*, jer to bijaše diplomatski jezik na Porti još od petnaestoga vijeka, a i sâm sultan Sulejman govoraše *samo srpski i turski*. Međutijem, Mehmed bješe okretan, snažan, visok i stasit, razborit i rječit. Osim toga vladaše, pored materinjega, srpskoga jezika, još vrlo dobro persijskijem, arapskijem, turskijem, talijanskijem i latinskijem jezikom. Stoga je vrlo rano obratio pažnju na se, jer su se te osobine u ono doba vrlo cijenile na Bosforu. (...) Sad za drugoga vezira carstva dođe *Mehmed-Sokolović*, a na mjesto njegovo postavi sultan ranije pomenutoga Petrev-pašu Hercegovca. Na taj način opet zauzeše tri prva mjesta u carstvu Srbi.“⁴²

⁴¹ Vukičević, Milenko M., *Znameniti Srbi Muslomani*, Davidović, Beograd, 1906., str. 83./84.

⁴² Isto., str. 87./88., 92.

4.3.1. Smrt Mehmed paše Sokolovića

Život Mehmed paše Sokolovića bio je bogat, kako pozitivnim, tako i negativnim iskustvima, tajanstven i velik, ali opet, tek život jednog čovjeka koji je samo to – čovjek. U okolnostima kojih je bio dijelom, činio je i snalazio se koliko je to bilo moguće. Međutim, njegova smrt nije ništa manje neobična. Ta smrt obavijena je tajnama koje se prepričavaju i o kojima se piše i danas. Andrić u romanu prepričava taj zanimljiv događaj ovako:

„Jednog petka, kad je ulazio sa svitom u džamiju, prišao mu je jedan sulud i odrpan derviš sa ispruženom levom rukom za milostinju. Vezir se okrenuo i naredio čoveku iz pratnje da mu udeli, a derviš je tada iz rukava desne ruke potegao težak kasapski nož i udario njime vezira snažno među rebra. Pratnja je sasekla derviša. Vezir i njegov ubica izdahnuli su u istom trenutku. Na sivim pločama, pred džamijom, ležali su tako još nekoliko trenutaka, jedan pored drugog. Ubijeni ubica, krupan, punokrvan, raširenih nogu i ruku, kao da je još nošen gnevnom zamahom svoga bezumnog udarca. A pored njega veliki vezir, raskopčane anterije na grudima i daleko odbačenog kauka. Poslednjih godina života on je omršao i pogurio se, nekako potavneo i ogrubeo u licu. I sad je, onako razdrljen i gologlav, krvav, savijen i utonuo u se, ličio više na ostarelog i premlaćenog seljaka iz Sokolovića nego na oborenog dostojanstvenika koji je do maločas upravljao Turskom Carevinom.“⁴³

O ovom događaju koji je označio kraj jedne ere i početak nove, govore Milenko Vukčević i Safet-beg Bašagić. U Andrićevu romanu ovaj je događaj očigledno domaštan, dok Vukčević i Bašagić pričaju ponešto drukčiju priču. Bašagić tvrdi:

„Taj čas je bio 11. listopada 1579. (987. mjeseca šabana) jedan sat prije zapada sunca. Neki derviš, rodom iz Vučitrna, (ime mu se ne spominje) unišao je tada Sokoloviću, koji je iza ićindije držao divan, pod izlikom, da mu preda molbu i rinuo mu nož u srce. Ubod je bio smrtonosan. Starac pod bremenom više od sedamdeset ljeta uhvatio je ubojicu i predao dvoranicima, koji ga odmah raznesoše na konjskim repovima. Ali isti dan sa zapadom sunca ugasio se i život slavnog Mehmed paše Sokolovića Visokog, koji kroz 50 godina službe u dvoru i u najvišim častimanije nikad bio ni svrgnut, ni zapostavljen, ni obijeden kakovom pogreškom u diplomatskom i državničkom djelovanju. Smrt

⁴³ Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str. 64./65.

Sokolovića ostala je u povijesti Bermedijska priča. Pravi začetnik ubistva još nije otkriven.“⁴⁴

Očito je, kako je u odnosu na Bašagićevo kazivanje, Andrićeva verzija dorađena maštom književnika.

Milenko Vukčević o istom događaju kaže:

„Sjutra dan, 11 oktobra, Sokolović je cio dan imao posla oko državnijeh stvari. Radio je, kao i obično, od jutra do mraka. Tako je i ovo večer sedeo sâm u svojoj sobi i radio. Kad odjednom čuje neku svađu u predsoblju. Nekakav Turčin u derviškijem haljinama navro, pa hoće velikom veziru, ali ga sluga ne htjede pustiti. On stane vikati i ružiti, što mu se kao dervišu staje na put izaći s molbom pred vezira. Kad to čuje Sokolović, zapovjedi slugama da ga puste. Derviš uđe, preda mu pismenu molbu. Dok je Sokolović čitao, derviš izvadi sakriven nož ispod haljine i sjuri ga u srce veziru. Smrtno ranjen, Sokolović dohvati handžar, da kazni ubicu, ali rana bijaše smrtna, i on se surva na pod. Prijeneše ga kući i on poslije tri časa umrije. I Sokolović bješe mrtav.“⁴⁵

Ova dva opisa poprilično su slična, bliska u detaljima, za razliku od Andrićevog opisa. Bez obzira da različitosti, Mehmed paša ubijen je od noža, nasilnom smrću, a Carstvo je doživjelo veliki gubitak.

5. Potreba za mostom

U nastavku romana Andrić se referira na Mehmed pašu kao na velikog vođu koji je sada, u tuđem svijetu, uspješan i važan. Međutim, ona *stara rana*, za koju Andrić tvrdi da se nalazi duboko u Mehmed paši, ne jenjava i sada je on u mogućnosti ostvariti svoju davnu želju. Došlo je vrijeme da vezir sprovede u djelo ono zadovoljenje davne potrebe:

„Taj novi čovek, koji je nastao u tuđem svetu, gde ni mišlju ne možemo da ga pratimo, morao da je zaboravi sve što je ostavio u kraju iz kojeg su ga nekad odveli. Zaboravio je nesumnjivo i prelaz na Drini kod Višegrada; pustu obalu na kojoj putnici dršću od studeni i neizvesnosti, sporu, crvotočnu skelu, čudovišnog skeledžiju i gladne vrane iznad mutne

⁴⁴ Bašagić, Safvet-beg, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb 1931., str. 48.

⁴⁵ Vukičević, Milenko M., *Znameniti Srbi Muslomani*, Davidović, Beograd, 1906., str. 103.

vode. Ali ono osećanje nelagodnosti koje je ostalo od svega toga zajedno nije nikad potpuno nestalo. Naprotiv, sa godinama i sa starošću javljalo se sve češće: uvek ista crna pruga koja mine grudima i preseče ih naročitim, dobro poznatim bolom iz detinjstva, koji se jasno razlikuje od svih muka i bolova što ih je docnije život donosio. Sklopljenih očiju vezir bi tada čekao da crno sečivo prođe i bol umine. U jednom od takvih trenutaka, on je došao na misao da bi se oslobodio te nelagodnosti kad bi zbrisao onu skelu na dalekoj Drini, kod koje se beda i svaka nezgoda kupe i talože bez prestanka, time što bi premostio strme obale i zlu vodu među njima, sastavio dva kraja drumu koji je tu prekinut, i tako zauvek i sigurno vezao Bosnu sa Istokom, mesto svoga porekla sa mestima svoga života. Tako je on bio prvi koji je u jednom trenutku, iza sklopljenih očnih kapaka ugledao čvrstu i vitku siluetu velikog kamenog mosta koji treba na tom mestu da nastane.

Još iste godine otpočela je, po vezirovom naređenju i o njegovom trošku, gradnja velikog mosta na Drini. To je moralo biti izuzetno živo i važno doba za kasabu i ceo kraj, puno promena, sitnih i krupnih događaja.⁴⁶

5.1. Rade Neimar

Samo izvođenje radova izvršavao je Rade Neimar. Bio je to majstor graditelj, arhitekt koji je bio podređen Abidagi, glavnom vezirovom povjereniku za izgradnju mosta.

Sama gradnja bila je teška i dugotrajna, proces na koji stanovnici kasabe nisu navikli i koji im je bio nepoznat. Te aktivnosti uzele su svoj danak i za njih se vežu različite tradicijske priče i sudbine.

„Zidao ga je Rade Neimar, koji je morao živeti stotinama godina da bi sagradio sve što je lepo i trajno po srpskim zemljama, legendarni i stvarno bezimeni majstor kakvog svaka masa zamišlja i želi, jer ne voli da mnogo pamti ni mnogima da duguje, čak i u sećanju.“⁴⁷

O Radi Neimaru piše i Milenko Vukičević, to jest o trenutku kada Mehmed paša traži majstora graditelja za veliki pothvat:

⁴⁶ Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str.19./20.

⁴⁷ Isto, str. 8.

„Kad je Mehmed htio podići ćupriju na Drini, potraži majstora, koji bi mu to mogao učiniti, ali se ni jedan ne smjede usuditi da se primi toga posla, jer se i prije toga kušalo, pa nikom za rukom nije pošlo. Tražilo se i tražilo po cijelome carstvu, pa se nije mogao naći nikakav majstor, dokle najposlije ne dovedu Sokoloviću Radu Neimara.

Vezir ga zapita:

- Možeš li se, Rade, pouzdati u se, da sagradiš na Drini ćupriju?
- Čestiti veziru, prvo ćeš mi obećati jedno, - reče Rade. Donesi ovdje, gdje hoćeš ćupriju da zidaš, jedan tovar dukata, jedan tovar talira, jedan tovar bešluka i od svake vrste novca po jedan tovar, pa metni Drini na obalu.

Vezir zapovjedi, te se sve to donese i saspe Drini na obalu. Tada dođe Rade Neimar i donese lopatu, pa stane onom lopatom rasipati blago na sve strane, i u Drinu i na levo i na desno. Sokolović to gledaše i ni jedne riječi ne progovori. Rade, kad razvija blago, pogleda u oči vezira, a vezir ćuti kao i prije. Onda mu Rade ode besjediti.

- Čestiti veziru, more se sagraditi na Drini ćuprija, već zapovijedaj šta hoćeš. Na to mu vezir odgovori:
 - A šta ti je značilo ono rasipanje blaga?
 - Oko podizanja ćuprije na Drini trebaće ti onoliko blaga, da ga prebrojati ne možeš; ako ne zažališ nad njim, kao što nijesi zažalio za onijem, te ga razvijah, onda ćeš moći podići na Drini ćupriju.“
- Vezir se nasmija, pa će reći radu:
 - Zidaj, Rade; blaga ne požali, jer ja imam nebrojenog blaga, da ga nikada razvijati ne možeš.“⁴⁸

Važnost Rade Neimara, ali kao fiktivnog lika, ističe se u knjizi *Kritičari o Ivi Andriću* u kojoj su mnogi autori iznijeli svoje stajalište o Andriću i Andrićevom opusu. U poglavlju pod nazivom *Mnogoglasni oratorij* Stanko Korać o Radi Neimaru piše: „Kroz dječju svijest projiciraju se priče i legende o gradnji mosta u kojima se „prepliću mašta i stvarnost, java i san.“ Vezir Sokolović i Neimar Rade stoje uporedo kao dva lika zaslužna za podizanje mosta:

⁴⁸ Vukičević, Milenko M., *Znameniti Srbi Muslomani*, Davidović, Beograd, 1906., str. 116.

prvi je stvaran historijski lik, drugi je lice iz narodne mašte i vjerovanja da je on jedini pravi graditelj svega što je lijepo i trajno.“⁴⁹

Stvarni ili fiktivni lik, Rade Neimar ostavio je neizbrisiv trag u povijesti ćuprije i cijele kasabe. On je jedan od onih koji su izvršili zadatak po vezirovu naređenju i zbog toga je njegovo ime trajno upisano u knjige koje govore o mostu kao svijetloj točki cijele varoši.

5.2. Stoja i Ostoja – luda Ilinka

Ono što su majstori danju sagradili na ćupriji „vila brodarica u romanu „Na Drini ćuprija“ noću je rušila ono što su majstori danju sagradili na ćupriji. Tada je „nešto“ progovorilo iz vode i savjetovalo Rada Neimara da ako želi sagraditi most mora pronaći dvoje djece, blizance, brata i sestru i uzidati ih u srednje stupove mosta. Odmah je počelo traženje takve djece i obećana je nagrada onome tko ih nađe i dovede. U jednom udaljenom selu pronašli su dvoje blizanaca, Stoju i Ostoju, i oteli ih od majke. Majka se nije htjela odvojiti od njih već je posrćući i plaćući krenula za njima. Unatoč majčinom plaču i molbi da joj ne odvede djecu Rade Neimar je uzidao djecu u stupove mosta. Međutim, Neimar se sažalio i ostavio otvore na stupovima kroz koje je nesretna majka mogla doći svoju žrtvovanu djecu. Kao spomen na to stotinama godina iz zidina je teklo majčino mlijeko koje je ostavljalo neizbrisiv trag na kamenu koji su ljudi strugali sa zidova i prodavali kao ljekovit prah ženama koje poslije porođaja nisu imale mlijeka.“⁵⁰ (Motiv zaziđivanja žive osobe nalazi se i u kulturi drugih naroda.)⁵¹

⁴⁹ Andrić, Ivo, u svjetlu kritike / izbor i redakcija Branko Milanović. Sarajevo : Svjetlost, 1977., str. 221.

⁵⁰ Vidi: Dragić, Marko, *Povijesne i etnološke predaje o ljubuškom kraju*, Motrišta 92, Mostar 2016, str. 25-61.

⁵¹ „Motiv uziđivanja najmlađe nevjeste nalazi se u pjesmi Zidanje Skadra na Bojani. U toj su pjesmi tri brata Mrnjačevića: Vukašin, Uglješa i Gojko tri godine sa trista majstora gradili Skadar na Bojani, ali nisu mogli ni temelja podignuti, jer što bi majstori obdan sagradili vila bi obnoć sve porušila. Kad je nastala četvrta godina vila je sa planine vikala kralju Vukašinu da se uzaludno trudi i da neće grad sagraditi dok ne nađe brata i sestricu Stoju i Stojana i zazida ih u temelje kule. Vukašin je pozvao svoga vjernog slugu Desimira i rekao mu da uzme šest tovara blaga i ide po svijetu tražiti brata i sestricu, da ih uzidaju u temelje kule. Uzaludno je Desimir tražio brata i sestricu. Kralj je uzaludno pokušavao graditi grad Skadar. Ponovno mu je vila viknula da u temelje uzida nevjestu koja sutradan donese ručak majstorima. Vukašin je to kazao braći, zaklevši ih da to ne smiju kazati svojim ljubama. Vukašin i Uglješa pogazili su zakletvu. Ručak je donijela najmlađa nevjesta Gojkovica. Uzidali su je u grad. Tanana nevjesta molila je Radu neimara da joj ostave prozor na dojkama, da može podojiti nejakoga Jova. Rade joj je ispunio želju. Ponovno je nevjesta molila da joj ostave prozor na očima da gleda prema bijelomu dvoru kada će joj donositi Jova i ponovo dvoru donositi. Nedjelju je dana dojila Jova, a onda je izgubila glas. Međutim hrana je Jovu išla do godinu dana. Kako tade, tako i ostade, / da i danas onđe ide hrana: / zarad čuda i zarad lijeka, / koja žena ne ima mlijeka.“ Dragić, Marko, *Povijesne i etnološke predaje o ljubuškom kraju*, Motrišta 92, Mostar 2016, str. 29.

Prema predaji, blizanci Stoja i Ostoja, koji su, živi su zazidani u most, jer je tako trebalo.⁵² Žrtve je trebalo podnijeti, a oni koji su za gradnju mosta bili odgovorni nisu postavljali pitanja, već uporno izvršavali zapovijedi. U romanu Andrić objašnjava kako je do toga došlo:

„Znali su da je gradnju ometala vila brodarica, kao što je oduvek i svuda poneko ometao svaku gradnju, i noću srušila ono što je danju sagrađeno. Dok nije „nešto“ progovorilo iz vode i savetovalo Radu Neimaru da nađe dvoje nejake dece, bliznadi, brata i sestru, Stoju i Ostoju po imenu, i da ih uzida u srednje stubove mosta. Odmah je počelo traženje takve dece po celoj Bosni. Obećana je nagrada onome ko ih nađe i dovede.

Najposle su sejmeni pronašli u jednom udaljenom selu dvoje bliznadi, pri sisi, i oteli ih silom vezirove vlasti; ali kad su ih povelili, majka nije htela da se odvoji od njih, nego je kukajući i plačući, neosetljiva na psovke i udarce, posrtala za njima sve do Višegrada. Tu je uspela da se progura pred Neimara.

Decu su uzidali, jer druge nije moglo biti, ali Neimar se, kako kažu, sažalio i ostavio na stubovima otvore kroz koje je nesrećna majka mogla da doji svoju žrtvovanu decu. To su ovi fino srezani slepi prozori, uski kao puškarnice, u kojima se sada gnezde divlji golubovi. Kao spomen na to već stotinama godina teče iz zidina majčino mleko. To su oni beli, tanki mlazevi što u određeno doba godine teče iz zidina majčino mleko. To su oni beli, tanki mlazevi što u određeno doba godine teče iz zidina majčino mleko. To su oni beli, tanki mlazevi što u određeno doba godine teče iz zidina majčino mleko. To su oni beli, tanki mlazevi što u određeno doba godine teče iz zidina majčino mleko. (Predstava o ženinom mleku izaziva u dečijoj svesti nešto što im je i suviše blisko i otužno a isto tako nejasno i tajanstveno kao i veziri i neimari, i što ih zbunjuje i odbija.) Te mlečne tragove po stubovima stružu ljudi i prodaju kao lekovit prah ženama koje posle porođaja nemaju mleka.“⁵³

Priču o nesretnim blizancima i njihovoj tragičnoj sudbini iznosi i Milenko Vukičević. On također spominje vilu koja zahtijeva žrtvu:

„Tada Rade navali na trista majstora, a majstori pijuke i budake, te sijeci drvle i razbijaj stijene, ali temelja podići ne mogoše. Najposlije se javi Radu vila iz oblaka i kaže mu:

⁵² „Motiv zazidivanja žive osobe u zidove građevina poznat je u tradicijskoj kulturi Hrvata. Taj motiv nalazi se u predaji o sestri ilirskih kraljevića Čeha, Leha i Meha koji su stolovali u Krapini. Bili su odlučili kad im otac umre, povesti rat protiv Rimljana. Međutim njihova sestra Vilina bila je zaljubljena u rimskoga namjesnika i otkrila mu je namjeru svoje braće. Kada su braća saznala da ih je sestra prokazala živu su je zazidali u toranj koji se prozvao Vilin toranj. Žene koje nemaju mlijeka pri porodu idu tome tornju, stružu prah s tornja, piju ga i kažu da im pomaže. Braća su pobjegla na sjever. Čeh je osnovao Češku, Leh je osnovao Lešku (Poljsku), a Meh je osnovao Mešku (Rusiju). Ta je predaja kod Hrvata, Čeha, Poljaka i Rusa bila raširena u romantizmu.“ Vidi: Dragić, Marko, *Povijesne i etnološke predaje o ljubuškom kraju*, Motrišta 92, Mostar 2016, str. 29.

⁵³ Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str.8./9.

da ne može ni temelj udariti, a kamo li dići mosta na valovitoj Drini, dok ne uzida gradnji u temelje Stoju i Stojana, obadvoje brata i sestricu. Prošao je Rade mnoga sela i gradove, ali ne mogadijaše lako naći dva slična imena, ne mogadijaše naći Stoju i Stojana, a obadvoje da su brat i sestra. Najposlije, kada je već nadu bio izgubio da će ih naći, vrati se i udari preko nekakva zapuštena sela, i u njemu na zelenoj livadi nađe dvoje djece ludo, gdje sjede, te se igraju. Rade im priđe, zapita ih čiji su. Oni mu odgovore da ne imaju ni oca ni majke, već da su u Boga sirote. Rade ih zapita za imena, oni rekoše da se zovu Stoja i Stojan. Rade više ništa ne zapita, već oboje metne u kola i vrati se Drini na obalu, te navali na trista majstora i uzida Stoju i Stojana, jedno s jedne, drugo s druge strane. Ondje, gdje je uzidao Stoju, i danas kaplje mlijeko, a gdje je uzidao Stojana, slazi krv.“⁵⁴

Ovu istu legendu, i potrebu da se ona utka u priču o gradnji mosta elaborira Stanko Korać u *Mnogoglasnom oratoriju*:

„Legenda o gradnji mosta uključuje u sebi i vilu brodaricu koja noću ruši gradnju i tajanstveni glas koji traži žrtve: blizance Stoju i Ostoju. Osnovne tačke legende ako se promatraju sa gledišta više i rafinovanije svijesti svode se na realne činjenice: Rade Neimar je graditeljski genij koji je prisutan kod svih velikih gradnji, vila brodarica i blizanci simbolizuju sumnje, teškoće i žrtve neizbježne kod velikih poduhvata. Ako je legenda izraz stvarnih odnosa snaga i vrijednosti u jednom naivnom rasuđivanju o svijetu, to je onda jasno da ona izražava psihološku suštinu djetinjstva jednog naroda ili ljudi uopće. Tako se pomoću legende izražava psihologija...“⁵⁵

Ovaj Koraćev uvid i objašnjenje stvara pronicljivu sliku o motivima stvaranja jedne takve legende i njenog unošenja u priču o *ćupriji*.

U romanu o mostu Andrić pripovijeda o majci nesretne djece čija sudbina i nije puno drukčija od sudbine njene djece:

„Toga vremena se desilo da je u jednom selu iznad Višegrada zanela neka mutava i maloumna devojka, sirota, koja je služila u tuđoj kući, a ni sama nije htela ili nije znala da kaže sa kim. To je bio redak i nezapamćen događaj da devojka, i to ovakva, zanese, i još da otac ostane nepoznat. I stvar se pročula daleko. Upravo tih dana devojka je

⁵⁴ Vukičević, Milenko M., *Znameniti Srbi Muslomani*, Davidović, Beograd, 1906., str.117.

⁵⁵ Andrić, Ivo, u svjetlu kritike / izbor i redakcija Branko Milanović. Sarajevo : Svjetlost, 1977., str.221.,222.

rodila, na nekoj pojati, dvoje bliznadi, ali oboje mrtvorodeno. Žene iz sela su joj pomogle pri porođaju koji je bio neobično težak i odmah sahranile decu u jednom šljiviku. A nesuđena majka se već trećeg dana digla i stala da traži decu svuda po selu. Uzalud su joj objašnjavali da su deca mrtva rođena i pokopana. Da bi se otresli njenog zapitkivanja rekli su joj, ili više pokretima objasnili, da su njena deca odnesena u kasabu, tamo gde Turci grade ćupriju. Onako slaba i očajna, ona je otumarala u varoš i stala da obilazi oko skela i gradilišta, da zagleda uplašeno ljudima u oči i nerazumljivim mumljanjem da pita za decu. Ljudi su je posmatrali sa čuđenjem ili gonili da ne smeta pri radu. Videći da ne razumeju šta hoće, ona je raskopčavala grubu seljačku košulju i pokazivala im dojke, bolne i nabrekle, na kojima su bradavice već počele da pucaju i krvare od mleka koje je neodoljivo nadolazilo. Niko nije znao kako da joj pomogne i objasni da njena deca nisu uzidana u most, jer na sve dobre reči i uveravanja, grdnje i pretnje, ona je samo žalostivo mumlala i oštrim, nepoverljivim pogledom ispitivala svaki ugao. Najposle, prestali su da je gone, puštali je da lunja oko gradilišta, obilazeći oko nje sa mučnim sažaljenjem. Kuvari su joj davali od radničke *pure* koja bi zagorela na dnu kazana. Oni su je prozvali luda Ilinka, a po njima i cela kasaba. I sam Abidaga je prolazio bez prigovora pored nje, zakretao sujeverno glavu u stranu i naređivao da joj udele. Tako je ostala da živi, kao mirna luda, tu pored gradnje. S njom je ostala i priča da su Turci uzidali decu u most. Jedni su verovali u nju, drugi nisu, ali su je svi ponavljali i prenosili.“⁵⁶

5.3. Predaja o Kraljeviću Marku i Aliji Đerzelezu

„Marko Kraljević (? – Rovine, 1395.) sin je srpskoga kralja Vukašina kojega je na vrelu, dok je pio vodu, umorio njegov sluga kako bi se dokopao zlatnoga lančića koji je kralju visio o vratu. Nakon Vukašina za kralja Srbije, Bosne i Zapadnih strana okrunjen je Tvrtko Kotromanić, ban (1353.-1377.) te kralj (1377.-1391.). Marko Kraljević poginuo je na Rovinama 1395. g. boreći se na strani Osmanlija protiv vlaškog (rumunjskog) vojvode Mirče.“⁵⁷

⁵⁶Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str. 29./30.

⁵⁷Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 214.

Andrić u samom početku romana spominje i kraljevića Marka, odnosno tragove njegova konja:

„Uzvodno od mosta, na strmoj obali od sivog krečnjaka, sa jedne i sa druge strane, vide se okrugle udubine, sve dve po dve, u pravilnim razmacima, kao da su u kamen urezani tragovi kopita nekog konja natprirodne veličine; oni idu odozgo sa Starog grada, spuštaju se niz liticu do reke i pojavljuju se opet na drugoj obali, gde se gube pod mrkom zemljom i rastinjem.

Deca, koja duž te kamenite obale, za letnjih dana, po vas dan love sitnu ribu, znaju da su to tragovi davnih vremena i starih ratnika. Tada su na zemlji živeli veliki junaci, kamen je još bio nezreo i mek kao zemlja, a konji su bili, kao i junaci, džinovskog rasta. Samo, za srpsku decu to su tragovi Šarčevih kopita, ostali još od onda kad je Kraljević Marko tamnovao gore u Starom gradu pa pobegao iz njega, spustio se niz brdo i preskočio Drinu, na kojoj tada nije bilo ćupije. A turska djeca znaju da to nije bio Kraljević Marko nit' je mogao biti (jer otkud Vlahu i kopilanu takva sila i takav konj!), nego je Đerzelez Alija, na svojoj krilatoj bedeviji, koji je kao što je poznato prezirao skele i skeledžije i preskakao reke kao potočiće. Oni se o tome i ne prepiru, toliko su i jedni i drugi ubeđeni u tačnost svoga verovanja. I nema primera da je ikad iko uspeo da koga razuveri ili da je ko promenio svoje mišljenje.“⁵⁸

O tim vjerovanjima i razlozima njihova postojanja u romanu Stanko Korać tvrdi:

„Tako je uvodno poglavlje, ostajući u okviru legende, donijelo još nekoliko detalja iz kojih se vidi kakve su se priče prepričavale i do koga su stupnja bile vjerovatne za onoga ko je živio u atmosferi toga pričanja. Dječji duh bio je najotvoreniji za priče, pa ćemo tako naći priču o (...) tragovima u kamenu što su ostali od konja džinovskog rasta te srpska djeca vjeruju da je to trag Šarca Kraljevića Marka, a turska djeca vjeruju da su to tragovi bedevije Đerzelez Alije...“⁵⁹

⁵⁸ Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str.9./10.

⁵⁹ Andrić, Ivo, u svjetlu kritike / izbor i redakcija Branko Milanović. Sarajevo: Svjetlost, 1977., str.223.

4.2. Ćorkan

Virtuozno je Andrićevo umijeće da zainteresira čitatelja. Takva je i predaja o Ćorkanu:

„Ćorkan se usiljava da ostane nepomičan, ali ga taj razgovor o njemu dira i uzbuđuje, kao da mu sunce golica lice, jedno oko hoće silom da se otvori, a svi mišići se razvlače u srećan osmejak. Ne može da izdrži nepomičnost i ćutanje. Najpre odmahuje kao nehatno i ravnodušno rukom, pa onda se ipak javi:

— Prošlo, prošlo je to.

— A, prošlo, je li? E, ljudi, čudna haina ovoga Ćorkana. Jedna vene tamo u tuđem svijetu zbog njega a druga izluđe za njim ovđe. Prošlo ono, pa će proći ovo, pa će doći treće. Će će ti duša, jadan ne bio, kad tako zanosiš pamet jednoj za drugom? Ćorkan je već na nogama i prilazi njihovom stolu. Zaboravio je i san i umor i svoju jutrošnju odluku da se ne da zavesti na razgovor. Sa rukom na srcu, uverava gazde da on nije kriv, da nije baš takav ljubavnik i zavodnik kakvim oni hoće da ga prikažu.“⁶⁰

Kad bi Višegrađani htjeli Salku Ćorkana navesti da pije zvali bi konobara i pjevali:

„Akšam geldi, sunce zajde:

Na tvom licu više ne sja...

...Da mi je se ogrijati

Na sunašcu kraj tebe!“⁶¹

⁶⁰ Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Sarajevo, Svjetlost, 1981. str. 231.-232.

⁶¹ Isto.

4.2. Radisav i Radisavljev grob

U nastavku, Andrić donosi i priču o Radisavu, srpskom prvaku, silnom čovjeku koji se pobunio protiv gradnje mosta, odnosno muke koju su kasabalijski morali zbog nje podnositi, i to platio životom. Kada je riječ o načinu na koji Radisav skončava, zanimljiv je način na koji Andrić opisuje taj događaj, hladno i odmjereno, a istodobno empirijski precizno:

„A na levoj obali, u strani, odmah iznad drumu ima jedna oveća humka, zemljana, ali od neke tvrde zemlje, siva i skamenjena. Na njoj ništa ne raste i ne cvate do neka sitna trava, tvrda i bodljikava kao čelična žica. Ta je humka meta i granica svih dečijih igara oko mosta. To se mesto nekad zvalo Radisavljev grob. I priča se da je to bio neki srpski prvak, silan čovjek. I kad je vezir Mehmed paša naumio da zida most na Drini i poslao ljude, sve se pokorilo i odazvalo na kuluk, samo je ustao taj Radisav, podbunio narod i poručio veziru da se okane toga posla, jer neće, šále, podići ćuprije na Drini. I muke je imao vezir dok je savladao Radisava, jer je bio junak mimo ljude, a nije ga bila ni puška ni sablja, nit' je bilo konopca ni lanca kojim se on mogao vezati; sve je kidao kao konce. Takav je *tilsum* imao pri sebi. I ko zna šta bi bilo i da li bi vezir, mudar i vešt, i podmitio i ispitivao momka Radisavljevog. Tako su Radisava iznenadili i udavili na spavanju, vezavši ga svilenim konopcima, jer jedino protiv svile njegova amajlija nije pomagala. Naše žene veruju da ima po jedna noć u godini kad se može videti kako na tu humku pada jaka bela svetlost pravo sa neba. I to nekako u jesen, u vreme između Velike i Male Gospojine. Ali dečaci koji su, i verujući i ne verujući, ostajali da bdiju pored prozora sa izgledom na Radisavljev grob, nisu nikad uspevali da vide nebesku vatru, jer bi ih još pre ponoći savladao san. Zato su opet putnici, kojima je do toga, viđali neki beo sjaj na humci iznad mosta, vraćajući se noću u kasabu.“⁶²

Ipak, za razliku od vjerovanja, Andrić priča o Radisavljevoj smrti drugačiju priču:

„Na grudima se ukazaše rane od veriga, potprištene i pocrvene. Ne govoreći više ništa, seljak leže kako mu je naređeno, okrenut licem prema zemlji. Cigani priđoše i vezaše mu svaku nogu, oko članaka, po jedan konopac. Zategnuše svaki na svoju stranu i široko mu raskrečiše noge. Za to vreme Merdžan je položio

⁶² Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str.10./11.

kolac na dva kratka obla drveta, tako da mu je vrh došao seljaku među noge. Zatim izvadi iza pojasa kratak, širok nož, kleknu pored ispruženog osuđenika i nagnu se nad njim da mu raseče sukno od čakšira među nogama i da se proširi otvor kroz koji će kolac ući u telo. (...) Telo raskrečenog seljaka grčilo se samo od sebe; kod svakog udarca malja kičma mu se savijala i grbila; ali su ga konopci zatezali i ispravljali. (...) Najbliži su mogli čuti kako čovek udara čelom od dasku i pored toga jedan neobični zvuk; ali to nije bio ni jauk ni vapaj ni ropac, ni ma koji ljudski glas, nego je celo to rastegnuto i mučeno telo širilo od sebe neku škripu i grohot, kao plot koji gaze ili drvo koje lome. Posle svakog drugog udarca odlazio je Ciganin do ispruženog tela, nadnosio se nad njega, ispitivao da li kolac ide dobrim pravcem, i kad bi se uverio da nije povredio nijedan od najvažnijih živih delova iznutrice, vraćao se i nastavljao svoj posao. (...) ...na onom praznom prostoru ostade sam, izdignut za čitava dva aršina, uspravan, ispršen i go do pasa, čovek na kocu. Iz daljine se samo naslućivalo da kroz njega ide kolac, za koji su mu vezane noge pri čancima, dok su mu rukevezane na leđima. Zato je narodu izgledao kao kip koji lebdi u vazduhu, na samoj ivici skela, visoko iznad reke.“⁶³

O samom opisu Radosavljeva smaknuća Stanko Korać piše:

„U Andrićevom djelu naivna svijest ne oblikuje ono što je nemoguće da bismo iza njega tražili ono što je moguće. Oblikuje se ono što je moguće da bi djelovalo kao nemoguće.(...) Nabijanje na kolac takva je svakidašnja mogućnost koja je čudovišna i nemoguća kad se na nju gleda sa gledišta istinske čovječnosti. To je ono što se događa i to znači da je to svakidašnja mogućnost, ali to je ono što smatramo nemogućim zato što je previše svirepo. Moguća nemogućnost, to je svirepost današnjeg dana.“⁶⁴

Teška i mučna Radosavljeva sudbina očigledno se kroz vrijeme mijenjala i prepravljala, prenošenjem pomalo iskrivljavala i stvorila vjerovanje o kojem Korać tvrdi:

⁶³*Isto*, str. 42./43.

⁶⁴Andrić, Ivo, u svjetlu kritike / izbor i redakcija Branko Milanović. Sarajevo: Svjetlost, 1977., str.226./227.

„...priča o humki blizu mosta na koju ujesen pada svjetlo pravo s neba, a Srbi vjeruju da je ta humka Radisavljev grob, dok Turci vjeruju da je grob nekog čuvenog derviša koji je branio prolaz preko Drine od svake kauske vojske...”⁶⁵

4.3. Starina Novak, Dijete Grujica

Još jedna u nizu predaja na koje se Andrić referira jest priča o Starini Novaku i Djetetu Grujici:

„Priča se da je Starina Novak, kad je iznemogao i morao da se povuče i napusti hajdukovanje po Romaniji, ovako učio Dijete Grujicu kad je trebalo da ga zameni:

- Kad sjediš u busiji, ti dobro gledaj putnika koji naiđe. Ako vidiš da jordanli jaše a na njemu crven džemadan, srebrne toke i bijele tozluke, to je Fočak. Udri odmah, jer taj ima i na sebi i u bisagama. Ako vidiš siromaški odjevena putnika: oborio glavu i poklopio se po konju kao da je u prošnju pošao, udri slobodno, to je Rogatičanin. Takvi su svi: tvrđice i tutumraci, a puni para kao šipak. Ali ako vidiš neku divaniju: prekrstio noge na sedlu, kuca u šarkiju i pjeva iza glasa, ne udaraj i ne kaljaj ruke uzalud, nego pusti trice nek prođe; to je Višegrađanin, a taj ništa nema, jer se u njih para ne drži.”⁶⁶

O ovim predajama u knjizi *Ivo Andrić u svjetlu kritike*, svaki u svom poglavlju, pišu Vladan Nedić (*Ivo Andrić i narodna književnost*) i Stanko Korać (*Mnogoglasni oratorij*). Korać tvrdi:

„...i napokon priča kako Starina Novak uči Dijete Grujicu hajdukovanju.

Ostajući kod legende kao psihološkog izraza naivne svijesti, pisac je u prvom poglavlju otkrivao poetsku ljepotu narodnog pričanja i vjerovanja u kome dolazi do punog izražaja neposrednost odnosa naivne svijesti i predmetnosti kojom se ona bavi.”⁶⁷

⁶⁵ *Isto*, str. 223.

⁶⁶ Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str. 13.

⁶⁷ Andrić, Ivo, u *svjetlu kritike* / izbor i redakcija Branko Milanović. Sarajevo: Svjetlost, 1977., str. 223.

Nadalje, Nedić kazuje: „Da bi prikazao karakter Višegrađana, pisac u romanu *Na Drini ćuprija* navodi legendu o Starini Novaku kako uči Dijete Grujicu koje putnike valja napadati, a koje propuštati s mirom.“⁶⁸

Ovo je dokaz koliko su za Andrića različite legende podatno tlo za gradnju vlastite izmišljene priče domaštane, ali utemeljene na narodnim vjerovanjima.

4.4. Mile, Vodničarev momak

U nastavku, Andrić navodi još jedan primjer kako narodna priča može koštati života svakoga tko ne promišlja o njezinoj srži. Jedan od onih kome je narodna pjesma obilježila kraj života jest Mile, Vodničarev momak:

„Mile je jutros pre sunca zasuo ječam i pustio veliki vodenički jaz, pa izišao da u jednoj česti iznad vodenice naseče drva. Izmahivao je i sekao kao slamke meke johine grane. Uživao je u toj svežini i u lakoći kojom pada drvo pod sekirom. Mili su mu njegovi rođeni pokreti. Ali sekira je odtra a tanko drvo isuviše slabo za snagu koja je u njemu. Nešto se u njemu nadimalo i gonilo ga da uzvikuje pri svakom pokretu. Ti uzvici su se sve više sustizali i vezivali. I Mile koji, kao svi Liještani, nema sluha i ne ume da peva, pevao je, urlao, u gustoj i osojnoj strani. Ne misleći ništa, zaboravljajući gde je, pevao je ono što je čuo od drugih da pevaju.

U to vreme, kad se „digla“ Srbija, narod je od starinske pesme:

*Kad Alibeg mladi beg bijaše,
Devojka mu barjak nosijaše.*

napravio novu:

*Kad Đorđije mladi beg bijaše,
Devojka mu barjak nosijaše.*⁶⁹

⁶⁸ Isto, str. 316.

⁶⁹ Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str. 84./85.

Pjesma koju Andrić ovdje navodi nalazi se u djelu *Narodne pjesme sabranje svijuh dosad izdatih i više nikada još neizšavših pjesamah hrvatskih, dalmatinskih, bosanskih i srbskih*.⁷⁰

Narodne pjesme koje je mladi Mile, kako Andrić navodi, čuo od drugih, na kraju su mu i presudile:

„ – Mile, sine, da se poljubimo. – I starac prisloni svoju sedu glavu na njegovo rame. – Da se poljubimo i prekrstimo. Vo imja Oca i Sina i Svjatego Duha. Vo imja Oca i Sina i Svjatego Duha. Amin.

Tako je krstio i sebe i mladića samo rečima, jer su im ruke bile vezane, i brzo, jer im je dželat već prilazio.

Krvnik, koji je bio jedan od vojnika, brzo je svršio svoj posao i prvi prolaznici, koji su sa brda silazili zbog pazarnog dana i prelazili preko mosta, mogli su da vide njihove dve glave na novim, čvornovitim kočevima, uz čardak, a krvavo mesto na kome su posečeni na mostu posuto šljunkom i ugaženo.

Tako je čardak počeo da „radi“.“⁷¹

Turci, kojima je zapravo samo trebao dežurni krivac koji će poslužiti kao primjer svima ostalima, doveli su na most mladog Milu, maloumnog momka koji nije ni znao što pjeva niti što znače stihovi koje je izgovarao, ali je znao da je motiv njegova pjevanja bio osjećaj zdravlja i nalet snage koji je u tom trenutku osjećao.

4.5. Kuga u Sarajevu

„Kuga je infektivna, epidemijska bolest koja zahvaća ljude i glodare. Tukidid spominje kugu koja je pustošila Atenu 430.-427. g. pr. Krista. U srednjem je vijeku od kuge u Europi umrla trećina pučanstva. Koncem 18. st. Napoleonovu je vojsku u istočnom Sredozemlju zahvatila epidemija kuge. U lirskim usmenim pjesmama i baladama morija je naziv za kugu.“⁷²

⁷⁰ Župan, Lavoslav. *Narodne pjesme sabranje svijuh dosad izdatih i više nikada još neizšavših pjesamah hrvatskih, dalmatinskih, bosanskih i srbskih*, Zagreb, Knjiga 1, 1848. Tiskom Franje Župana.

⁷¹ Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str. 87.

⁷² „Kuga se i u naše vrijeme povremeno pojavljuje u Kini, SAD-u i drugim dijelovima svijeta. Ako se rano poduzme liječenje, moguće ju je brzo zaustaviti, a ako se ne liječi, smrtonosna je u 60 % slučajeva.

U sedmom poglavlju Andrić objašnjava odnos kasabalija prema Sarajlijama koji su zahvaćeni bolestima, kugom i kolerom, koja je u devetnaestom stoljeću zahvatila ova područja. Narod u kasabi pokušava se zaštititi od bolesti ne puštajući nikoga preko mosta:

„Za tih dvadeset i pet godina iz sredine XIX veka dva puta je u Sarajevu morila kuga i jednom kolera. U tim slučajevima kasaba se pridržavala uputstava koja je, prema tradiciji, još Muhamed dao svojim vernicima za njihovo držanje u slučaju zaraze: „Dok bolest vlada u nekom mestu, ne idite tamo, jer se možete zaraziti, a ako ste u mestu gde bolest vlada, ne idite iz tog mesta jer možete zaraziti druge.“ A kako se ljudi ne pridržavaju ni najspasonosnijih uputstava, čak ni kad potiču od božjeg Poslanika, ako nisu „silom vlasti“ primorani na to, vlast je prilikom svake „morijske“ ograničavala ili potpuno obustavljala putnički i poštanski saobraćaj. Tada je život na kapiji menjao svoj izgled. Nestajalo je građana, zaposlenih i dokonih, zamišljenih i raspevanih, a na pustoj sofi sedela je opet, kao u vreme buna i ratova, straža od nekoliko zaptija. Oni su zaustavljali putnike koji su dolazili od Sarajeva i mahanjem pušaka i glasnim povcima natrag. Primali su poštu od konjanika, ali sa svim merama predstrožnosti. Na kapiji se tada palila mala vatra od „mirišljavog drveta“ koje je razvijalo obilan beo dim. Zaptije bi prihvatile kleštima svako pojedino pismo i okadile ga na tom dimu. Tek tako raskužena pisma otpremana su dalje. Roba se nije uopšte primala. Ali glavni posao nije bio sa pismima nego sa živim ljudima. Svakoga dana naiđe po nekoliko njih, putnika, trgovaca, glasonoša, skitnica. Kod samog prilaza ka mostu dočekuje ih zaptija i već izdaleka daje rukom znak da se dalje ne može. Putnik zastaje, ali počinje da pregovara, da se pravda i objašnjava svoj slučaj. A svaki od njih smatra da je neophodno potrebno da ga puste u varoš, i svaki uverava da je zdrav kao dren i da nema nikakve veza sa kolerom koja je – „daleko joj lijepa kuća“ – tamo negdje u Sarajevu.“⁷³

Slučajevi kuge i kolere i zapisi o njima postoje još od razdoblja srednjeg vijeka pa sve do početka dvadesetog stoljeća. Mnogi katolički svećenici pišu o tim bolestima, a narod pojavu kuge i kolere vidi kao Božju kaznu. Nedostatak higijenskih uvjeta pospješio je broj oboljelih od ove pošasti. U članku *Zarazne bolesti u Hercegovini u doba turske vladavine* Robert Jolić

Mnogobrojni su kužni grobovi i kužna groblja. Mnogim od tih grobova narod i u naše vrijeme hodočasti tražeći utjehu u duševnim i tjelesnim bolima.“

Vidi: Dragić, Marko, Fekija i fikcija o kugi u predajama Hrvata, Kuga u Makarskoj i Primorju 1815. Gradski muzej Makarska, Makarska, 2017., 403-435.

⁷³ Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str. 96./97.

piše o kugi s početka devetnaestog stoljeća koja je ostavila najteže posljedice na prostor Bosne i Hercegovine.

„I onda konačno najveća ikad zabilježena kuga, iz 1814. godine! U nekim bosanskim mjestima počela je harati već u ljeto 1813.: u Travniku, Jajcu, Kotor Varošu i po bosanskoj Krajini. Onda se pritajila do ljeta 1814., kada je zahvatila čitavu Bosnu i proširila se i u Hercegovinu. Širila se strahovitom brzinom, a ljudi su živjeli tek koji dan: neki su umirali isti dan kad su bili zaraženi. Postoji podatak da je u ljeto 1814. u Mostaru u samo tri dana pomorila 3000 osoba. U jajačkom je kraju od kuge umrlo preko 2000 katolika, a u travničkome čak oko 4000.²² U Bosni je 1806. bio 114.391 katolik. Nakon završetka kuge, prema popisu iz 1818. godine, taj se broj smanjio na 50.928 duša, što znači da je kuga pomorila više od polovice bosanskohercegovačkih katolika.“⁷⁴

Evidentno je iz Jolićeva članka koliki je danak kuga uzela na području Bosne i Hercegovine. Veliki broj novorođene djece nadoknadio je ove gubitke. Opće je poznato da se Andrić služio povijesnim izvorima i narodnom predajom pri oblikovanju fiktivne građe, a prethodno navedeni dio ovdje uspoređen s povijesnom građom to i potvrđuje. Dapače, ne samo to, već, kao što se također može uočiti – prenosi ono što je narod kazao onako kako je to narod kazao čime tradicijske priče, pripovijesti, izreke i osjećanja žive i dandanas.

4.6. Avdagina Fata

Još jedna sudbina koju je obilježila *ćuprija* jest ona Fatina. Fata je kći starog Avdage, primjer ljepote i čednosti te mnogih govorkanja na području cijele varoši. Fata je primjer čistoće, ali i nedostižnosti. O odnosu kasabalija prema djevojci Andrić piše:

„Avdaga ima pet odraslih i poženjenih sinova i jednicu kćer, koja je poslednja i tek dorasla za udaju. Za tu njegovu kćer Fatu zna se da je neobično lepa, u svemu na oca. Pitanjem njene udaje bavi se kasaba i pomalo cela okolina. Oduvek je kod nas tako da po jedna devojka u svakom naraštaju uđe u priču i u pesmu svojom lepotom, vrednoćom i gospodstvom. Ona je za tih nekoliko godina cilj svih želja i nedostižni uzor; na njenom

⁷⁴ Jolić, Robert. *Zarazne bolesti u Hercegovini u doba turske vladavine*. Župni ured Klobuk, 2015. str. 193.

imenu se pale mašte, oko njega se rasipa oduševljenje muškaraca i plete zavist žena. To su ta izuzetna bića koja priroda izdvoji i uzdigne do opasnih visina.

Ova Avdagina kći bila je na oca ne samo likom i izgledom nego i bistrinom i rečitošću. To su znali najbolje momci koji su na svadbama i sastancima pokušavali da je jevtinim laskanjima ili smelim šalama pridobiju ili zbune. Njena veština u govoru nije bila ništa manja od njene lepote. Zato se u pesmi o Avdajinoj Fati (o takvim izuzetnim stvorenjima pesme niknu odnekud same!) pevalo:

Mudra li si, lijepa li si,

*Lijepa Fato Avdagina!*⁷⁵

Kao oličenje poštenja (što se ogleda u poslušnosti prema vlastitom ocu) Fata živi svoj život i prihvata volju vlastita oca koji u njeno ime ugovara njezin brak. Svjesna da ne može i ne smije proturječiti ocu ona se odlučuje na drastičan potez, odabire ćupriju kao svoje posljednje počivalište:

„Stigli su do kapije. Kao što je radila mnogo puta u mislima za prošlih noći, devojka se nagnu i šaptom zamoli najmlađeg brata, koji je jahao pored nje, da joj prikrati malo uzengije, jer sad dolazi onaj strmi prijelaz sa mosta na kameni put koji vodi u Nezuke. Zastali su, najpre njih dvoje pa onda, malo podalje, ostali svati na konjima. Ničeg neobičnog nije bilo u tome. To nije ni prvi ni poslednji put da svatovi zastaju na kapiji. Dok je brat sjahao, zaobišao konja i prebacio uzdu preko ruke, devojka je priterala svoga na sam kraj mosta, stupila desnom nogom na kamenu ogradu, vinula se, kao krilatila, sa sedla, preko zida, i poletela sa visine u hučnu reku pod mostom. Brat koji se ustremio za njom i celim telom plegao po ogradi još je dotaknuo rukom uzvitlanu feredžu, ali je zadržati nije mogao. Ostali svati su poskakali s konja s najneobičnijim uzvicima i ostali pored kamene ograde, u čudnim položajima, kao skamenjeni.“⁷⁶

Nije slučajno da Fata za mjesto svoje smrti odabire upravo ćupriju. Ćuprija nakon svih nedaća i tragedija koje zahvaćaju ove krajeve i njihove ljude ostaje čista, neokaljana i jednako snažna i nepokolebljiva. Fata svojom odlukom želi zadržati čistoću i nevinost, a odabравši ćupriju za mjesto svoje smrti potvrđuje je kao centralnu točku ljudske sudbine u varoši.

⁷⁵ Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista, XX. stoljeće, 2004., str. 101./102.

⁷⁶ Isto, 108.-109.

5. Zaključak

Sudbina mnogih stanovnika ovog područja vezana je, na ovaj ili onaj način, uz most kao simbol i središnje mjesto svih događanja, više ili manje važnih, za cijelu varoš. To je ujedno metafora čovjekova života kao sudbine kojoj se ne može othrvati kao što se značaju mosta nisu mogli othrvati stanovnici varoši. Analogno tome, most je i središnje mjesto koje okuplja tradicijske priče, tj. njihova metaforička poveznica kroz koju narod pamti. Andrićeve riječi koje opisuju vanjski izgled mosta i njegov značaj za život svih koji su njime povezani, same po sebi na najbolji način objašnjavaju što to *ćuprija* znači i predstavlja ne samo za ljude koji njome hodaju već i za cjelokupnu kulturu i duhovni život Bosne i Hercegovine.

Čovjek je osuđen na pamćenje. Koliko god to bila činjenica koja čovjeka čini čovjekom, pamćenje može biti, poput ljudskog karaktera, i mračno i teško. Ali pamćenje mora biti alat iz kojeg čovjek uči, kroz koji sazrijeva i s kojim napreduje.

To je dužnost i zadaća takvih ljudi koji prenose pamćenje naroda kao ljubav i opomenu i razlog zašto su one neizostavni dio Andrićeva stvaralaštva, može se reći njegova opsesija i neizbježnost. *Na Drini ćuprija* roman je koji oko središnjega motiva mosta okupljajući ljudske živote okuplja i tradicijske priče prikazujući time prolaznost i ujedno nepokolebljivost svega i bez njih ovaj roman ne bi bio to što jest.

Literatura

1. Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Sarajevo, Svjetlost, 1981.
2. Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Biblioteka Jutarnjeg lista XX. stoljeće, 2004.
3. Andrić, Ivo, *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine* (doktorska disertacija), Beograd 1997.
4. Andrić, Ivo. Leksikon hrvatskih pisaca / autor koncepcije Krešimir Nemec. Zagreb : Školska knjiga, 2000.
5. Bašagić, Safvet-beg, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb 1931.
6. Bogdanović, Marijan, *Ljetopis kreševskog samostana*, "Veselin Masleša", Sarajevo 1984.
7. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
8. Dragić, Marko, *Fakcija i fikcija o kugi u predajama Hrvata*. Kuga u Makarskoj i Primorju 1815. Gradski muzej Makarska, Makarska, 2017., 403-435.
9. Dragić, Marko, *Motivski svijet usmenih predaja u brotnjanskom kraju*, Suvremena pitanja, Matica hrvatska FPMOZ, XII (24) Mostar 2017., str. 89.-116.
10. Dragić, Marko, *Suvremeni zapisi legendi i predaja u metkovskom kraju*, Hrvatski neretvanski zbornik, 8, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb, 2016, 261-278.
11. Dragić, Marko, *Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju*, Suvremena pitanja XI (22), FPMOZ, Mostar 2016. 67-87.
12. Dragić, Marko, *Nematerijalna kulturna baština Hrvata u Bosni i Hercegovini*, Bosna franciscana 45. Franjevačka teologija. Sarajevo. 2016. 265-314.
13. Dragić, Marko, *Povijesne i etiološke predaje o ljubuškom kraju*, Motrišta 92, Mostar 2016, str. 25-61.
14. Dragić, Marko, *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8, Mostar, 2012., str. 123.-140.
15. Dragić, Marko, *Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjevu „Smrt Smail-age Čengića“ i suvremenom narodnome pripovijedanju*, Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora, HCDP "Croatia - Montenegrina" RH & CKD "Montenegro -

- Montenergina" u Osijeku & Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević" - Cetinje, Cetinje – Osijek, 2011., str. 379-411.
16. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
 17. Dragić, Marko, *Motivski svijet suvremenih usmenih priča s Paga, Brača i Hvara*, Riječ (časopis za slavensku filologiju), 14 (3). Rijeka, 2008., str. 207-228.
 18. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
 19. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.
 20. Dragić, Marko: *Književna i povijesna zbilja*, Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Split, 2005.
 21. Dragić, Marko, *Doktorska disertacija Ive Andrića, Ivo Andrić i njegovo djelo*, Mostar, 2003., str. 197-207.
 22. Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*. Mala nakladna kuća Sv. Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud (ZIRAL), Baška Voda – Mostar – Zagreb 2001.
 23. Gavran, Ignacije, *Suputnici bosanske povijesti*, Sarajevo 1990.
 24. Gjurgjević, Martin: *Memoari sa Balkana 1858.-1878*. (pretisak), Stolac, 2000.
 25. Jelčić, Dubravko, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb 2004.
 26. Jolić, Robert, *Zarazne bolesti u Hercegovini u doba turske vladavine*, Župni ured Klobuk, 2015.
 27. Solar Milivoj, *Teorija književnosti*, poglavlje Književnost i zbilja
 28. Milanović, Branko, Ivo Andrić u svjetlu kritike. Sarajevo: Svjetlost, 1977.
 29. Župan, Lavoslav, *Narodne pjesme sabranje svijuh dosad i više nikada još neizšavših pjesamah hrvatskih, dalmatinskih, bosanskih i srbskih*, izdanje Lavoslava Župana u Zagrebu, Knjiga 1, 1848. Tiskom Franje Župana.
 30. Žmegač, Viktor: *Književnost i zbilja*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.

Sažetak

Ovaj diplomski rad bavi se tradicijskim pričama u romanu *Na Drini ćuprija* čija je zajednička nit most na Drini. Sudbine različitih ljudi različitih nacionalnosti i vjera okupljene su na ovome mostu i oko njega koji simbolizira svu trajnost i prolaznost ljudskoga života. Roman *Na Drini ćuprija* sadrži brojne i važne tradicijske priče koje je narod upamtio i prenosio, a neke od njih koje su ovdje prikazane su: janjičari, danak u krvi, priča o Mehmed paši Sokoloviću, priča o Radisavu i njegovu grobu, priča o blizancima Stoji i Ostoji i njihovoj majci Ilinki, narodne pjesme, priče o zarazama kugom i kolerom itd. Sve ove tradicijske priče objedinjene su postojanošću *ćuprije* kao središta svake sudbine.

Ključne riječi: Drina, ćuprija, most, Andrić, tradicijske priče.

The Bridge on the Drina

Abstract

This master's thesis deals with the traditive stories in the novel *The Bridge on the Drina*, the common thread of which is the bridge on the Drina. The fates of different people of different nationalities and faiths are gathered on and around this bridge that symbolises all the permanence and transience of human life. The novel *The Bridge on the Drina* contains numerous and important traditive stories that people remembered and relayed, and some of them that are presented here are: janissaries, a tribute in blood, the story of Sokollu Mehmed Pasha, the story of Radisav and his grave, the story of the twins Stoja and Ostoja and their mother Ilinka, folk songs, stories of plague and cholera contagion etc. All these traditive stories are united by the constancy of the bridge as the center of every destiny.

Keywords: Drina, bridge, overpass, Andrić, traditive stories.

Zahvaljujem svojoj obitelji na podršci tijekom školovanja i svome mentoru, profesoru Marku Dragiću, na pomoći pri pisanju ovog rada.

Zahvaljujem svim profesorima na podršci u procesu školovanja.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

kojom ja NIKOLA TORLAK, kao autor/ica diplomskog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom

TRADICIJSKE PRIČE U ROMANU "NA DRINI ČUPRIJA"

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javnoj dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrom akademskom praksom.

Korištenje diplomskog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, 18.09. '19

Potpis

Nikola Torlak

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja NIKOLA TORLAK, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice HRVATSKI I TALIJANSKI JEZIK, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 18.09. '19

Potpis

Nikola Torlak